

وزارت معارف

معینیت تضمین کیفیت

ریاست امتحانات معیاری و ارزیابی نتایج تعلیمی

گزارش ارزیابی سطح یادگیری شاگردان صنف ششم ۹ ولایت
سردسیر در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در سال تعلیمی ۱۴۰۴

فهرست مطالب

۱	۱. معلومات کلی ارزیابی
۲	۲. خلاصه اجرایی
۳	۳. مقدمه
۴	۴. اهداف ارزیابی
۵	۵. چارچوب و معیارهای ارزیابی
۶	الف) حیطه‌های سه‌گانه یادگیری
۷	ب) سطوح شناختی
۱۱	۶ روش تطبیق:
۱۱	۶.۱ جامعه آماری و نمونه‌گیری
۱۱	۶.۲ ابزارهای ارزیابی
۱۱	۶.۳ اعتبار و ثبات ابزار ارزیابی
۱۲	۷. تحلیل معلومات
۲۴	۸. تحلیل و تفسیر نتایج
۲۸	۹. تفسیر نتایج
۲۹	۱۰. پیشنهادات
۳۱	۱۱. ضمائم

فهرست جداول

- جدول (۱) معلومات کلی ارزیابی ۱
- جدول (۲) سطوح شناختی و تعاریف آن در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی ۸
- جدول (۳) وضعیت عمومی نمرات شاگردان در ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی ۱۲
- جدول (۴) چگونگی توزیع نمرات تعلیم و تربیه اسلامی و عملکرد شاگردان ۱۴
- جدول (۵) تحلیل سطوح شناختی شاگردان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی ۱۵
- جدول (۶) درجه تحصیل معلم تعلیم و تربیه اسلامی بر اساس ولایتپ ۱۶
- جدول (۷) رشته تحصیل معلم تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم به تفکیک ولایت ۱۷
- جدول (۸) تجربه تدریس معلمان ۱۹
- جدول (۹) تجربه تدریس معلمان براساس ولایت ۱۹
- جدول (۱۰) میزان تأثیر عوامل تدریسی و مدیریتی بر یادگیری از نظر معلمان ۲۰
- جدول (۱۱) تأثیر مشکلات عمده مکاتب بر یادگیری ۲۲
- جدول (۱۲) تأثیر روش های تدریس معلم بر یادگیری ۲۳
- جدول (۱۳) ولایاتی که نمره و عملکرد بالاتر از اوسط عمومی داشته اند ۲۳
- جدول (۱۴) ولایاتی که نمره و عملکرد پایین تر از اوسط عمومی داشته اند ۲۴
- جدول (۱۵) سطح عملکرد تعلیم و تربیه اسلامی شاگردان ۲۴
- جدول (۱۶) اوسط پاسخ های صحیح به تفکیک موضوعات درس تعلیم و تربیه اسلامی ۲۶
- جدول (۱۷) اوسط نمرات تعلیم و تربیه اسلامی شاگردان براساس ولایت ۲۶
- جدول (۱۸) مقایسه بین مکاتب امارتی و خصوصی ۲۷
- جدول (۱۹) نمره سطوح شناختی شاگردان ۲۸

فهرست شکل ها

شکل (۱) منحنی توزیع نمرات تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم شاگردان در ۹ ولایت سردسیر ۱۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

۱. معلومات کلی ارزیابی

جدول (۱) معلومات کلی ارزیابی

معلومات عمومی	
موضوع	ارزیابی سطح یادگیری شاگردان صنف ششم ۹ ولایت سردسیر در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در سال تعلیمی ۱۴۰۴
ساحه تطبیق (ولایت /ولسوالی /حوزه تعلیمی /مکتب)	شهر کابل، ولایت کابل، پنجشیر، بغلان، سمنگان، بلخ، هرات، غزنی و بامیان
سال تطبیق	ماه عقرب ۱۴۰۴
مدت زمان تطبیق	۱۷ روز
صنف	صنف ششم
مضمون	تعلیم و تربیه اسلامی
اندازه جمعیت آماری، تعداد و مشخصات نمونه های مشاهده شده	جامعه آماری این ارزیابی تمامی شاگردان صنوف ششم در ۹ ولایت سردسیر می باشد. براساس احصائیه سال تعلیمی ۱۴۰۴ تعداد شاگردان حاضر صنف ششم در این ۹ ولایت ۳۹۵۳۳۲ تن می باشد. از میان جامعه آماری تعداد ۳۴۱۵ تن شاگرد صنف ششم بعنوان نمونه تعیین گردید. در هر ولایت، (۲) ولسوالی با مرکز ولایت بصورت تصادفی انتخاب گردید و در هر ولسوالی، (حداقل ۴) باب مکتب و در هر مکتب، (۲۲) تن شاگرد در این ارزیابی شامل گردیدند. بیشترین شاگردان از ولایت بلخ (۱۵٪) و کمترین شاگردان از ولایت های پنجشیر و سمنگان (۶٪) بوده اند.
ابزارهای جمع آوری معلومات	ابزارهای مورد استفاده در این ارزیابی عبارت بودند از: سوالنامه ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی ، پرسشنامه های نظرخواهی و مصاحبه انفرادی با شاگرد، معلم و مدیر مکتب.
شیوه یا روش تطبیق	
اجرای ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم	ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در قالب سوالنامه چاپی تهیه و به شاگردان در صنف توزیع گردید. در سوال نامه از انواع مختلف سوالات (چند گزینه ای، صحیح و غلط، وصل کردنی، خانه خالی و تشریحی) استفاده شده بود. برای هر سوال وقت و نمره مشخص تعیین گردیده بود و در مجموع (۹۰) دقیقه وقت برای حل سوالات ارزیابی به شاگردان داده شد. ارزیابی مستقیماً توسط هیأت ارزیابی ریاست امتحانات معیاری در صنف درسی مکتب مربوطه از شاگردان اخذ و تمامی پارچه های ارزیابی بصورت شفاف و دقیق جمع آوری گردید.
نظرخواهی از مسئولین مکتب	به هدف جمع آوری معلومات بیشتر در مورد مشکلات موجود در مکتب، عوامل مؤثر بر یادگیری و راه های بهبود کیفیت تدریس و یادگیری از طریق پرسشنامه و مصاحبه از (۱۳۴) تن معلم تعلیم و تربیه اسلامی و (۱۸۷) تن مدیر مکتب نظرخواهی صورت گرفت که نتایج آن در گزارش تحلیل و ارایه گردیده است. همچنین، بخاطر سنجش میزان علاقه شاگردان به مضمون تعلیم و تربیه اسلامی و کسب معلومات در مورد جریان تدریس و یادگیری این مضمون به (۳۷۴) تن شاگرد، پرسشنامه توزیع و با آنها مصاحبه صورت گرفت.

۲. خلاصه اجرایی

ارزیابی سطح یادگیری تعلیم و تربیه اسلامی شاگردان صنف ششم به هدف سنجش میزان «دانش و درک مفاهیم اساسی، نگرش و توانایی کاربرد آن در زندگی» با استفاده از یک ارزیابی واحد در ۹ ولایت سردسیر انجام شد تا بتواند تصویر واقعی از وضعیت یادگیری شاگردان و میزان تحقق اهداف نصاب ارائه و معلومات معتبر برای بهبود کیفیت تدریس و یادگیری این مضمون فراهم نماید.

به هدف سنجش اعتبار و پایایی ابزار ارزیابی، نسخه اولیه ارزیابی در ۱۰ باب مکاتب شهر کابل و بر روی (۱۲۰) تن شاگرد صنف ششم به طور آزمایشی تطبیق و براساس نتایج بدست آمده اصلاح و نهایی گردید. از کل جامعه آماری این ارزیابی که ۳۹۵۳۲۲ تن شاگردان صنف ششم را تشکیل میداد، به تعداد ۳۴۱۵ تن شاگردان صنوف ششم بعنوان نمونه نهایی در (۱۸۷) مکتب، (۲۶) ولسوالی و ۹ ولایت سردسیر طور تصادفی انتخاب گردید و از آنها ارزیابی بعمل آمد. براساس تحلیل های کمی، اوسط عمومی نمرات شاگردان در این مضمون ۳۷.۶ از ۱۰۰ بدست آمد که در سطح بسیار پایین قرار دارد. انحراف معیار (۱۸.۶) نشان از پراکندگی و ناهمگونی بسیار زیاد بین نمرات شاگردان و عدم توازن در یادگیری در بین ولایات می باشد که ممکن است ناشی از عوامل و دلایل مختلف باشد.

بطور کلی، یافته های این ارزیابی نشان میدهد که سطح کلی یادگیری شاگردان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی رضایت بخش نبوده و در بین ولایات تفاوت معنادار مشاهده می شود. در جریان پروسه، در مورد عوامل مؤثر بر یادگیری از مسئولین مکاتب و شاگردان نظرخواهی صورت گرفت. تحلیل ها نشان میدهد که ۹۴٪ معلمان دارای درجه تحصیل لیسانس و چهارده پاس بوده اند؛ ۸۵٪ معلمان مطابق رشته تدریس می نمایند؛ ۸۷٪ معلمان حداقل ۶ و حداکثر ۲۰ سال تجربه تدریس دارند؛ اما با وجود این، اوسط مجموعی نمرات شاگردان پایین تر از سطح مطلوب است.

تحلیل عوامل مرتبط به تدریس و مدیریت نشان میدهد که از میان عوامل مختلف، عامل درک معلم از اهداف نصاب با ۸۲٪ همکاری مدیر با معلمان با ۸۳٪ و موفقیت معلم در تطبیق پلان درسی با ۷۹٪ از نظر معلمان بالاترین تأثیر را بر یادگیری دارند. همچنین، از نظر آنها، تأثیر سایر عوامل بر یادگیری در حد متوسط می باشد.

نظرخواهی از مسئولین مکاتب و شاگردان در مورد مشکلات عمده در مکاتب و تأثیر آن بر یادگیری نشان میدهد که از نظر ۱۹٪ معلمان، مشکل «موجودیت بیش از حد شاگردان در صنف» در حد بسیار زیاد در مکاتب وجود دارد، از نظر ۳۵٪ معلمان در حد متوسط وجود دارد و از نظر ۲۳٪ دیگر، هیچ وجود ندارد. در مجموع، بیش از دو سوم معلمان به نوعی از ازدحام زیاد شاگردان در صنف شکایت دارند که این امر می تواند باعث کاهش توجه فردی به شاگردان، پایین آمدن کیفیت تدریس و دشواری در مدیریت صنف گردد.

همچنین، مشکل «زیاد بودن ساعات درسی معلمان»، از نظر ۴۴٪ معلمان به عنوان یک مشکل بسیار زیاد و از نظر ۲۷٪ آنها تا حدی مشکل ارزیابی شده است. این یافته نشان می دهد که فشار کاری بالا بر معلمان می تواند سبب خستگی شغلی، کاهش انگیزه و در نهایت پایین آمدن کیفیت تدریس و یادگیری شود. به طور کلی، ازدحام شاگردان در صنوف و فشار کاری زیاد معلمان از جدی ترین مشکلات مکاتب ارزیابی شده به شمار می روند. در حالی که وضعیت ساختمان مکاتب نیز در سطح متوسط یک چالش همیشگی محسوب می شود. رسیدگی هدفمند به این مشکلات می تواند نقش مهم در بهبود محیط آموزشی و ارتقای کیفیت تدریس و یادگیری ایفا نماید.

در جریان نظرخواهی از معلمان، ۴۵٪ آنها ابراز داشته اند که از روش شاگرد محوری؛ ۲۳٪ از روش سخنرانی و ۱۹٪ از روش سوال و جواب در تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی استفاده می کنند. این در حالی است که در تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی بهتر است از ترکیب هر سه روش استفاده شود تا پروسه تدریس و یادگیری از مؤثریت و کیفیت بهتر برخوردار شود.

۳. مقدمه

ارزیابی و سنجش یادگیری از اساسی‌ترین ابزارهای تضمین کیفیت در نظام‌های تعلیمی محسوب می‌شود. در دوره ابتدایی، به‌ویژه صنف ششم، این موضوع اهمیت ویژه دارد؛ زیرا این صنف مرحله انتقال شاگردان از دوره ابتدایی به دوره متوسطه را شکل می‌دهد و میزان آمادگی علمی شاگردان برای سطوح بالاتر را مشخص می‌سازد.

صنف ششم نقش بنیادی در تثبیت مهارت‌های اساسی شاگردان دارد. هرگونه ضعف در این مرحله می‌تواند زمینه‌ساز مشکلات پایدار یادگیری در دوره‌های بعدی گردد. با توجه به مشکلات مختلفی که نظام تعلیمی با آن روبروست، بدون شک، ضعف‌های زیاد در تدریس و یادگیری در این دوره وجود دارد که شناسایی آنها بدون انجام ارزیابی‌های منظم و دقیق از کیفیت تدریس و یادگیری امکان‌پذیر نیست. بنابراین، آنچه می‌تواند به وزارت معارف در شناسایی مشکلات یادگیری و یافتن راه حل‌های مؤثر و مناسب کمک کند؛ انجام ارزیابی‌های منظم از کیفیت تدریس و یادگیری در صنوف، دوره‌ها و مضامینی است که اساس و پایه یادگیری عمیق‌تر در دوره‌های بالاتر محسوب می‌شوند.

ارزیابی‌های تعلیمی می‌تواند معلومات معتبر برای اصلاح برنامه‌های درسی، بهبود روش‌های تدریس، ارتقای ظرفیت معلمان و طراحی برنامه‌های مؤثر تعلیمی فراهم سازد. بر همین اساس، ریاست امتحانات معیاری و ارزیابی نتایج تعلیمی وزارت معارف در سال ۱۴۰۴، پروژه ارزیابی سطح یادگیری شاگردان صنف ششم در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی را در ۹ ولایت سردسیر راه‌اندازی نموده که گزارش تفصیلی آن ذیلاً ارائه می‌گردد.

۴. اهداف ارزیابی

هدف کلی این ارزیابی عبارت است از تعیین سطح یادگیری شاگردان صنف ششم ۹ ولایت سردسیر در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی.

اهداف اختصاصی این ارزیابی قرار ذیل اند:

- سنجش میزان تحقق اهداف تعلیمی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم مطابق نصاب تعلیمی.
- تعیین سطح کلی دانش، درک و نگرش شاگردان در این مضمون و کاربرد آن در زندگی.
- شناسایی نقاط قوت و ضعف یادگیری شاگردان در موضوعات مختلف مضمون تعلیم و تربیه اسلامی.
- مقایسه سطح یادگیری شاگردان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی میان ولایات و میان مکاتب امارتی و خصوصی.

۵. چارچوب و معیارهای ارزیابی

ارزیابی یادگیری شاگردان، یکی از اساسی‌ترین ابزارها برای سنجش کیفیت و میزان تحقق اهداف تعلیمی به شمار می‌رود. در این میان، مضمون تعلیم و تربیه اسلامی بعنوان یکی از مضامین اساسی، نقش مؤثر در رشد معرفت دینی، تقویت ارزش‌ها و نگرش‌های اسلامی و شکل‌گیری رفتار اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی^۱ شاگردان و آماده ساختن آنها برای یادگیری در سطوح بالاتر دارد.

صنف ششم به عنوان آخرین مرحله تعلیمات ابتدایی، جایگاه ویژه در تثبیت یادگیری مفاهیم پایه تعلیم و تربیه اسلامی و آماده ساختن شاگردان برای ورود به دوره متوسطه دارد. براین اساس، تدوین یک چارچوب نظری منسجم مطابق به اهداف نصاب تعلیمی و معیارهای شفاف برای ارزیابی یادگیری تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم، یک ضرورت علمی و آموزشی محسوب می‌شود.

^۱ نصاب تعلیمی ملی افغانستان، ۱۳۹۵ وزارت معارف

اکنون با توجه به این ضرورت، چارچوب نظری و معیارهای ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در این بخش طور خلاصه توضیح داده می شود. این چارچوب مسیر تحلیل نتایج را مشخص و زمینه اصلاح ارزیابی های بعدی و در نتیجه بهبود کیفیت ارزیابی ها را فراهم می سازد.

۵.۱ چارچوب نظری ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی

این ارزیابی بر اساس نظریه های ارزیابی و سنجش آموزشی استوار بوده و به عنوان یک پروسه منظم گردآوری، تحلیل و تفسیر معلومات تعریف می شود که میزان تحقق اهداف تعلیمی را مشخص می سازد.

چارچوب نظری و معیارهای ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم براساس سه منبع اساسی ذیل؛ طرح و تبیین گردیده است:

۱. نصاب تعلیمی ملی معارف افغانستان
۲. رهنمود ارزیابی نتایج تعلیمی وزارت معارف
۳. مبانی نظری ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی

اینک اجزاء اساسی چارچوب با توجه به منابع فوق، طور مختصر بیان می گردد:

۵.۱.۱ مطابقت با اهداف نصاب تعلیمی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی:

بر اساس نصاب تعلیمی ملی افغانستان، مضمون تعلیم و تربیه اسلامی دارای اهداف ذیل می باشد:

- رشد معرفت دینی
- تقویت ارزش ها و نگرش های اسلامی
- شکل گیری رفتار اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی

مطابقت و ارتباط میان اهداف مضمون تعلیم و تربیت اسلامی با اهداف ارزیابی و سنجش یادگیری، یکی از ارکان اصلی تضمین کیفیت تدریس و یادگیری است. بنابراین، ارزیابی ها باید در ارتباط و مطابقت با همین اهداف تعیین شده طراحی شوند. این ارتباط و مطابقت در بخش ذیل بصورت واضح توضیح داده شده اند:

۱. **رشد معرفت دینی:** این هدف به جنبه شناختی یادگیری شاگرد اشاره دارد. یعنی شاگرد چه چیزهایی را باید بداند؟ این یادگیری شامل دانستن مفاهیم، آیات، احادیث، احکام و تاریخ اسلام می شود. برای مثال، شاگرد صنف ششم باید بتواند شرایط و ارکان نماز را به درستی توضیح دهد.
۲. **تقویت ارزش ها و نگرش های اسلامی:** این هدف به جنبه عاطفی شاگرد در یادگیری مربوط می شود. به این معنا که شاگرد چه احساسی نسبت به این مفاهیم دارد؟ آیا راستگویی را دوست دارد و به آن به عنوان یک ارزش نگاه می کند؟ آیا انجام فرایض دینی برایش لذت بخش است؟ این سطح از یادگیری، درونی سازی ارزش ها است.
۳. **شکل گیری رفتار اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی:** این هدف، جنبه روانی-حرکتی و به طور خاص، جنبه عملی و رفتاری را پوشش می دهد. شاگرد آنچه را که می داند و به آن باور دارد، در عمل فردی خود (مثلاً نماز خواندن) و در رفتار اجتماعی خود (مثلاً کمک به همصنفی و احترام به معلم) نشان می دهد.

بنابراین، ارتباط این اهداف با ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم باید به گونه‌ای باشد که ابزارهای سنجش ما بتوانند هر سه سطح دانش، نگرش و رفتار را پوشش دهند. اگر تنها به یک سطح (مثلاً سطح دانش) اکتفا کنیم، ارزیابی ما ناقص خواهد بود و به اهداف نهایی تربیت اسلامی دست نمی‌یابیم.

چگونگی این ارتباط در جدول ذیل طور واضح بیان شده است:

هدف اصلی	نمونه هدف برای صنف ششم	روش‌های مناسب ارزیابی	نشانه‌های تحقق هدف (شواهد یادگیری)
رشد معرفت دینی	شاگرد بتواند توضیح دهد که چرا راستگویی در اسلام اهمیت دارد و یک حدیث در این مورد بیان کند.	ارزیابی های کتبی (تشریحی)، چندگزینه‌ای، پرسش شفاهی، فعالیت‌های پژوهشی ساده (مثل ارائه یک گزارش کوتاه)	نمره قبولی در ارزیابی، توانایی بازگویی دقیق مفاهیم و ذکر شواهد دینی.
تقویت ارزش‌ها و نگرش‌ها	شاگرد اعتقاد داشته باشد که راستگویی باعث آرامش روحی و اعتماد دیگران می‌شود و از دروغ گفتن احساس ناراحتی کند.	مشاهده رفتار شاگرد در صنف و وقت تفریح، گفتگوهای صمیمانه، خودسنجی (از شاگرد خواسته شود احساس خود را توصیف کند)، بررسی انشاها و دفترچه‌های خاطرات.	ابراز تمایل به راستگویی در صحبت‌ها، ابراز ناراحتی هنگام شنیدن داستان‌های دروغ، نوشتن مطالب عاطفی و انگیزشی درباره فواید راستگویی.
شکل‌گیری رفتار اسلامی	شاگرد در موقعیت‌های مختلف (مثلاً وقتی که انجام کارخانگی را فراموش کرده) راست بگوید که چرا کار خانگی را انجام نداده و دیگران را نیز به این کار تشویق کند.	مشاهده مستقیم رفتار (چک‌لیست)، گزارش همصنفی‌ها، بررسی موقعیت‌های واقعی یا شبیه‌سازی شده (مثلاً تمثیل نقش)، مصاحبه با والدین.	ثبت وقایع راستگویی توسط معلم، گزارش والدین از صداقت فرزند در خانه، واکنش صادقانه در موقعیت‌های غافلگیرکننده.

۵.۱.۲. مطابقت با حیطه های یادگیری و سطوح شناختی

در مسوده رهنمود ارزیابی نتایج تعلیمی وزارت معارف، به استفاده از حیطه های اصلی یادگیری و سطوح شناختی بلوم در ارزیابی های شاگردان اشاره و تأکید شده است. استفاده از این حیطه ها و سطوح شناختی به جامعیت ارزیابی و اطمینان از اینکه ابعاد اساسی یادگیری در ارزیابی در نظر گرفته شده اند؛ کمک می کند. اگر آموزش صرفاً بر بعد شناختی متمرکز باشد (مثلاً حفظ معلومات)، یادگیری ناقص خواهد بود. در حالی که بسیاری از مضامین – مانند تعلیم و تربیه اسلامی، ساینس و ریاضی – علاوه بر دانش، به نگرش و مهارت عملی نیز نیاز دارند. بنابراین، در ارزیابی ها باید مشخص شود که کدامیک از این حیطه ها و سطوح شناختی مورد سنجش و اندازه گیری قرار می گیرند تا متناسب با آن معیارها و ابزارهای لازم تهیه و طراحی گردند.

اهمیت دیگر استفاده از حیطه های یادگیری و سطوح شناختی در امکان تنظیم اهداف از ساده به پیچیده است. این باعث می شود که از تمرکز بیش از حد بر حفظیات جلوگیری و یادگیری به سمت تفکر انتقادی و حل مسأله هدایت شود. در بسیاری از ارزیابی های تعلیمی مشاهده می شود که تمرکز عمدتاً بر سطوح پایین (حفظ و درک) است؛ در حالی که مهارت های عالی تر کمتر سنجیده می شوند.

استفاده از حیطه های یادگیری و سطوح شناختی به همراستایی و مطابقت بین اهداف، تدریس و ارزیابی کمک می کند. براساس نظریه همراستایی سازنده (Biggs, ۱۹۹۶)، هدف آموزشی باید در یکی از سطوح مشخص تعریف شود؛ روش تدریس باید متناسب با آن سطح انتخاب گردد و ابزار ارزیابی نیز باید همان سطح را بسنجد.

بعنوان مثال: اگر هدف ارزیابی «تحلیل عوامل آلودگی آب» باشد، این هدف مربوط به سطح تحلیل است؛ در این صورت استفاده از سؤال چهار گزینه ای مبتنی بر حفظ تعریف همراستا نیست.

در ارزیابی های معیاری و ملی، توزیع سئوالات براساس سطوح شناختی بسیار اهمیت دارد. بنابراین، استفاده از این حیطه ها و سطوح به بهبود اعتبار و روایی ارزیابی ها بسیار کمک می کند. بعنوان مثال، اگر ۸۰٪ سئوالات در سطح حفظ باشد، ارزیابی روایی محتوایی و ساختاری کافی نخواهد داشت. استفاده از جدول مشخصات ارزیابی براساس سطح شناختی باعث پوشش متوازن محتوا و مهارت و معنادار شدن شاخص های دشواری و تمایز سئوالات می شود.

سطوح بالای شناختی بخاطر ارتباط مستقیم با مهارت های حل مسأله، تصمیم گیری منطقی و خلاقیت باعث تقویت تحلیل و تفکر انتقادی در شاگردان می شوند. براین اساس، نظام تعلیمی ای که تنها بر «یادآوری معلومات» تأکید کند، توانایی تولید دانش و نوآوری را کاهش می دهد.

مزیت دیگر استفاده از حیطه های یادگیری و سطوح شناختی، کمک به طبقه بندی عملکرد شاگردان است. در تحلیل نتایج ارزیابی ها، دانستن اینکه ضعف شاگردان در کدام سطح شناختی است، بسیار مهم است. بعنوان مثال، آیا ضعف در سطح یادآوری است؟ یا ضعف در سطح کاربرد و تحلیل است؟ یافتن پاسخ به این سئوالات زمینه و مبنای اقدام دقیق آموزشی هدفمند را مهیا می سازد.

استفاده از این حیطه ها در مضامینی چون تعلیم و تربیه اسلامی بخاطر تأکید بر شناخت مفاهیم، پذیرش ارزش ها و عمل به احکام اهمیت بسیار دارد و هر سه بعد باید همزمان در نظر گرفته شوند. صرف دانستن احکام بدون گرایش و عمل، تحقق هدف تربیتی محسوب نمی شود.

بطورکلی، اهمیت استفاده از سه حیطه یادگیری و سطوح شناختی بلوم در چهار واژه خلاصه می شود که ارزیابی ها باید آنها را داشته باشند: جامعیت-عمق-همراستایی- کیفیت.

در ذیل، سه حیطه اصلی یادگیری و سطوح شناختی بلوم معرفی و توضیح داده می شود:

الف) حیطه های سه گانه یادگیری

بلوم و همکارانش یادگیری را در سه حیطه مجزا اما مرتبط طبقه بندی کردند که شباهت زیادی به اهداف سه گانه تعلیم و تربیت اسلامی دارد:

۱. **حیطه شناختی (Cognitive Domain)** مربوط به مهارت های ذهنی و دانش می شود. این حیطه دقیقاً معادل هدف اول مضمون تعلیم و تربیه اسلامی یعنی «رشد معرفت دینی» است. مثال: شاگرد چه می داند و چگونه فکر می کند؟
۲. **حیطه عاطفی (Affective Domain)** مربوط به احساسات، نگرش ها و ارزش ها می شود. این حیطه معادل هدف دوم یعنی «تقویت ارزش ها و نگرش های اسلامی» است. مثال: شاگرد چه احساسی دارد و به چه چیزهایی بها می دهد؟
۳. **حیطه روانی- حرکتی (Psychomotor Domain)** مربوط به مهارت های فیزیکی و عملی و معادل هدف سوم است. این حیطه به بخش عملی «شکل گیری رفتار اسلامی» مرتبط می شود. اگرچه رفتار اسلامی جنبه عملی و تصمیم گیری مبتنی بر ارزش ها را نیز شامل می شود. مثال: تا چه اندازه شاگرد آنچه را آموخته در عمل و رفتار خود نشان میدهد؟

ب) سطوح شناختی

سطوح شناختی بلوم یادگیری را در شش سطح سلسله مراتبی ذیل از ساده ترین به پیچیده ترین (مشکل ترین) طبقه بندی ۲ می کند:

۱. **به خاطر سپردن (Remember)**
بازیابی معلومات، تعریف مفاهیم، ذکر آیات، احادیث و اصطلاحات.
۲. **فهمیدن (Understand)**
توضیح دادن، تفسیر، خلاصه سازی، بیان مفهوم به زبان خود.
۳. **به کاربردن (Apply)**
استفاده از حکم یا اصل دینی در یک موقعیت جدید یا عملی.
۴. **تحلیل کردن (Analyze)**
تفکیک اجزا، تشخیص علت و معلول، مقایسه رفتارها با معیارهای دینی.
۵. **ارزشیابی کردن (Evaluate)**
قضایوت مبتنی بر معیار شرعی یا اخلاقی، داوری درباره درستی یک عمل.
۶. **ایجاد کردن (Create)**
ارایه طرح یا راه حل مبتنی بر اصول دینی و آموزه های اسلامی.

اینک با توجه به سطوح شناختی فوق، در ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم از کدام سطوح استفاده شده است؟

پاسخ کلی و مختصر به پرسش فوق این است که با توجه به شرایط تدریس و یادگیری در مکاتب افغانستان، ترکیبی متوازن از سطوح پایین و متوسط شناختی در این ارزیابی در نظر گرفته شده است، البته با تمرکز محدود و نسبی بر کاربرد و تحلیل.

علاوه براین، در تعیین اهداف ارزیابی و تهیه ابزارهای مورد نیاز، کوشش نهایی شده است تا توصیه ها و معیارهای ذیل کاملاً رعایت گردند:

✓ در نظر گرفتن تناسب سنی شاگردان در انتخاب سطوح:

چون شاگردان صنف ششم (تقریباً ۱۱-۱۲ ساله) در مرحله عملیات عینی تا آغاز عملیات صوری (بر اساس نظریه پیاژه) قرار دارند. بنابراین، سطوح شناختی باید با توجه به سن شاگردان و مطابق به اولویت بندی ذیل تعیین گردند:

۱. **به خاطر سپردن (ضروری است)**
مثال: حفظ آیات و احادیث؛ تعریف مفاهیم مانند تقوا، صداقت، امانتداری
۲. **فهمیدن (ضروری است)**
مثال: توضیح مفهوم آیات، بیان پیام های اخلاقی، تشریح اهمیت نماز، صداقت، احترام
۳. **بکار بردن (مهم است)**
مثال: شاگرد امانت داری را در زندگی روزمره چگونه اجرا می کند؟
۴. **تحلیل (متوسط)**
مثال: تفاوت میان رفتار درست و نادرست چیست؟
۵. **ارزشیابی (ساده)**

^۲ طبقه بندی شناختی بلوم (Anderson & Krathwohl, ۲۰۰۱)

مثال: کدام عمل بهتر یا خوب تر است؟

۶. ایجاد کردن (محدود)

مثال: نوشتن یک پیام یا شعار تربیتی یا اخلاقی؟

✓ در نظر گرفتن توزیع منطقی برای هر سطح در ارزیابی ها:

- به خاطر سپردن (۲۵٪)
- فهمیدن (۳۰٪)
- بکاربردن (۲۵٪)
- تحلیل (۱۵٪)
- ارزشیابی و ایجاد کردن (۵٪)

✓ خودداری از تأکید صرف بر حفظیات.

✓ تأکید بر «کاربرد» بعنوان محور اصلی ارزیابی.

✓ توجه محدود به تحلیل و قضاوت اخلاقی.

✓ توجه به اندازه گیری مقدار تغییر مثبت ایجاد شده در رفتار شاگرد.

۵.۱.۳ سطوح شناختی در ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی :

ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی باید با سطوح شناختی بلوم همخوانی و مطابقت داشته باشد. این سطوح و معیارهای آن در جدول ذیل ارائه شده است.

جدول (۲) سطوح شناختی و تعاریف آن در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی

تعریف در تعلیم و تربیه اسلامی	سطوح شناختی
حفظ تعاریف و بیان آن	یادآوری
توضیح مفهوم با مثال	درک مفاهیم
استفاده از آموخته‌ها در حل مسئله	کاربرد
حل مسئله چند مرحله‌ای	تحلیل و استدلال

۵.۱.۴ جایگاه صنف ششم در پروسه یادگیری:

صنف ششم یک مرحله انتقالی کلیدی بین دوره ابتدایی و متوسطه است. در این مرحله، شاگردان باید مفاهیم اساسی تعلیم و تربیه اسلامی مانند مفاهیم اعتقادی، فقهی، احکام، عبادات عملی و ... را بصورت پایدار فرا گرفته و توانایی استفاده از آن را در حل مسائل متنوع کسب نمایند و برای آموختن مفاهیم انتزاعی تر در دوره متوسطه آمادگی حاصل نمایند.

بنابراین، ارزیابی در این صنف باید بصورت تشخیصی، تکوینی و پایانی باشد و از نتایج آن در طرح برنامه های تعلیمی آینده استفاده گردد.

۵.۱.۵ بخش های محتوایی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم:

ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم باید تمام بخش های محتوایی برنامه درسی را پوشش دهد:

۱. عقاید:

- توحید
- ایمان به ملائکه ها
- ایمان به کتب آسمانی
- ایمان به پیغمبران
- ایمان اندازه خیر و شر
- ایمان به زنده شدن بعد از مرگ

۲. عبادات:

- طهارت
- نماز
- روزه
- زکات
- حج

۳. سیرت و تاریخ اسلام:

- زنده گانی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم
- زنده گی صحابه رضی الله تعالی عنهم

۴. قرآن و حدیث

- حفظ و فهم سوره ها
- حفظ احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم

۵,۲ معیارهای ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم

در این ارزیابی متناسب با سطوح شناختی، معیارهای ذیل در نظر گرفته شده و مطابق به هر معیار، ابزار ارزیابی طراحی گردیده است:

۵,۲,۱ معیارهای محتوایی

این معیارها میزان تسلط شاگرد بر مفاهیم اساسی تعلیم و تربیه اسلامی را مورد سنجش قرار میدهند و بررسی می کند که شاگرد چه چیزی را می داند.

معیارهای محتوایی شامل موارد ذیل اند:

- همسویی با نصاب تعلیمی
- دقت علمی و شرعی
- تعادل میان حفظیات و فهم

- رعایت اولویت های دینی

۵,۲,۲ معیارهای مهارتی

معیارهای مهارتی بر توانایی عملی شاگردان تمرکز داشته و شامل موارد ذیل می باشد:

- درک و بیان مفاهیم دینی
- مهارت تطبیق احکام در زنده گی
- مهارت تشخیص و تمیز

۵,۲,۳ معیارهای شناختی

این معیارها سطح تفکر و توانایی های ذهنی شاگردان را ارزیابی می کنند. شامل موارد ذیل اند:

- توانایی توضیح منطق و مراحل حل
- تحلیل مفاهیم و روابط تعلیم و تربیه اسلامی
- استدلال و نتیجه گیری صحیح
- تشخیص و اصلاح اشتباهات

۵,۲,۴ معیارهای عملکردی

معیارهای عملکردی، کیفیت پاسخ های شاگردان را مورد توجه قرار می دهند و شامل شاخص های ذیل اند:

- دقت و صحت پاسخ ها
- رعایت مراحل منطقی حل مسأله
- وضاحت، نظم و خوانایی پاسخ ها
- مدیریت مناسب زمان در حل مسأله

۵,۲,۵ معیارهای شایستگی

شاگرد صنف ششم زمانی به سطح مطلوب شایستگی می رسد که بتواند معیارهای ذیل را عملی نماید:

- مسائل روزمره را با استفاده از تعلیم و تربیه اسلامی حل نماید.
- استدلال تعلیم و تربیه اسلامی خود را به صورت روشن بیان کند.
- میان مفاهیم مختلف تعلیم و تربیه اسلامی ارتباط برقرار نماید.
- از دانش آموخته شده خویش در موقعیت های جدید استفاده کند.
- اشتباه خود را تشخیص و اصلاح نماید.

۵,۲,۶ ارتباط بین معیارهای ارزیابی و طراحی ارزیابی

طراحی ارزیابی های تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم مبتنی بر چارچوب نظری و معیارهای فوق بوده و توزیع متوازن سئوالات مطابق بخش های محتوایی و سطوح شناختی انجام شده است تا بین چارچوب، معیارها و طراحی ارزیابی ارتباط منطقی و لازم ایجاد گردد.

۶ روش تطبیق:

۶.۱ جامعه آماری و نمونه گیری

از مجموع جامعه آماری این ارزیابی که شامل ۹۴۲۶۴۲ تن شاگردان صنف ششم مکاتب امارتی در ۹ ولایت (شهر کابل، ولایت کابل، پنجشیر، بغلان، سمنگان، بلخ، هرات، غزنی و بامیان) بوده، ۳۴۱۵ تن شاگرد در ۷۲ باب مکتب بعنوان نمونه طور تصادفی انتخاب گردیدند؛ بدین ترتیب که در هر ولایت، (۲) ولسوالی با مرکز ولایت بصورت تصادفی انتخاب گردید و در هر ولسوالی، (حداقل ۴) باب مکتب و در هر مکتب، (۲۲) تن شاگرد طور تصادفی انتخاب و در ارزیابی شامل گردیدند.

۶,۲ ابزارهای ارزیابی

در این ارزیابی از سئوالنامه استفاده گردید. سئوال نامه مجموعاً دارای ۱۵ سئوال در هر گروه و ۱۰۰ نمره بود و در آن از سئوالات چهارگزینه ای، صحیح و غلط، خانه خالی، وصل کردنی و تشریحی استفاده گردیده بود. سئوالات براساس نصاب تعلیمی رسمی معارف توسط متخصصین و بادر نظر داشت سطوح شناختی بلوم؛ طراحی و در چند مکتب بصورت آزمایشی تطبیق گردید. متناسب به حجم و سطح دشواری سئوالات به شاگردان ۹۰ دقیقه زمان برای پاسخ دهی و حل سئوالات داده شده بود.

به هدف جمع آوری معلومات بیشتر در مورد مشکلات موجود در مکتب، شناسایی عوامل مؤثر بر یادگیری و راه های بهبود کیفیت تدریس و یادگیری از طریق پرسشنامه و مصاحبه از (۱۳۴) تن معلم تعلیم و تربیه اسلامی و (۱۸۷) تن مدیر مکتب نظرخواهی صورت گرفت که نتایج آن در گزارش تحلیل و ارایه گردیده است.

همچنین، بخاطر سنجش میزان علاقه شاگردان به مضمون تعلیم و تربیه اسلامی و کسب معلومات در مورد جریان تدریس و یادگیری این مضمون، پرسشنامه نظرخواهی به (۳۷۴) تن شاگردان شامل ارزیابی، توزیع و با آنها مصاحبه صورت گرفت.

۶,۳ اعتبار و ثبات ابزار ارزیابی

به منظور اطمینان از اعتبار و ثبات نتایج ارزیابی، ابزار و ارزیابی توسط متخصصین ریاست امتحانات معیاری در ۴۲ باب مکاتب شهر کابل طور آزمایشی تطبیق و نتایج بدست آمده با استفاده از نرم افزار اس پی اس اس تحلیل گردید.

متخصصین ارزیابی ریاست امتحانات معیاری به هدف تعیین اعتبار یا همان توانایی ارزیابی در سنجش میزان تحقق اهداف آموزشی مورد نظر، سئوالات را با اهداف نصاب تعلیمی مقایسه نمودند. همچنین، بخاطر اطمینان از پوشش کامل محتوای مضمون در ارزیابی، محتوای سئوالات با سطوح شناختی بلوم مطابقت داده شد و از رعایت معیارها و شاخص های طراحی سئوال مانند: فیصدی توزیع موضوعات، تناسب سنی، سطح دشواری و غیره اطمینان حاصل گردید.

به هدف تعیین ثبات ارزیابی یا میزان مشابهت و همسانی نتایج ارزیابی در موقعیت های مختلف، متخصصین ریاست امتحانات معیاری، معلومات حاصل از اجرای آزمایشی ارزیابی را با استفاده از برنامه اس پی اس اس تحلیل نمودند که در نتیجه مقدار آلفای کرونباخ به سطح ۰.۸۴ بدست آمد. سطح نسبتاً بالای آلفا و نزدیک به ۱ نشان میدهد که سئوالات ارزیابی از همسانی درونی قابل قبول برخوردار بوده و ابزار سنجش توانسته است سطح یادگیری شاگردان را به گونه ای پایدار و قابل اعتماد اندازه گیری نماید.

در مجموع، مقدار بالای آلفای بدست آمده و نظریات متخصصین نشان می‌دهد که ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم از اعتبار محتوایی مناسب و پایایی قابل قبول برخوردار بوده و نتایج به‌دست‌آمده از ارزیابی می‌تواند به‌عنوان مبنای معتبر برای تحلیل وضعیت یادگیری شاگردان، شناسایی نقاط قوت و ضعف آموزشی و اتخاذ تصمیم‌های اصلاحی در روند تدریس و یادگیری مورد استفاده قرار گیرد.

۷. تحلیل معلومات

این بخش به تحلیل ارقام و معلومات حاصل از اجرای این ارزیابی اختصاص یافته است. ارقام و معلومات پس از جمع‌آوری، تصفیه و تنظیم، با استفاده از روش‌های آماری توصیفی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند تا تصویری روشن از سطح یادگیری شاگردان، الگوهای عملکرد و میزان تحقق اهداف آموزشی ارائه گردد. تمرکز اصلی این بخش بر بررسی نمرات عمومی، توزیع شاگردان بر اساس سطوح یادگیری و تحلیل عملکرد آنان در سطوح مختلف شناختی می‌باشد.

۷،۱ تحلیل عمومی نمرات شاگردان

مطابق جدول (۲)، حجم نمونه‌ی مورد ارزیابی برای سنجش سطح یادگیری مضمون تعلیم و تربیه اسلامی، ۳۴۱۵ تن شاگردان صنف ششم بوده است. اوسط نمرات بدست آمده از ارزیابی، ۳۷.۷٪ می‌باشد. این مقدار نشان می‌دهد که سطح کلی یادگیری شاگردان به‌طور نسبی پایین‌تر از حد مطلوب بوده و اکثریت شاگردان نتوانسته‌اند به حداقل قابلیت‌های تعریف‌شده در نصاب تعلیمی دست یابند. انحراف معیار ۱۸.۶ به معنای پراکندگی نسبتاً زیاد نمرات شاگردان می‌باشد. این موضوع نشان می‌دهد که در عملکرد شاگردان در این مضمون تفاوت معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که بخشی از شاگردان نمرات بسیار پایین و بخشی دیگر نمرات نسبتاً بالاتری کسب کرده‌اند.

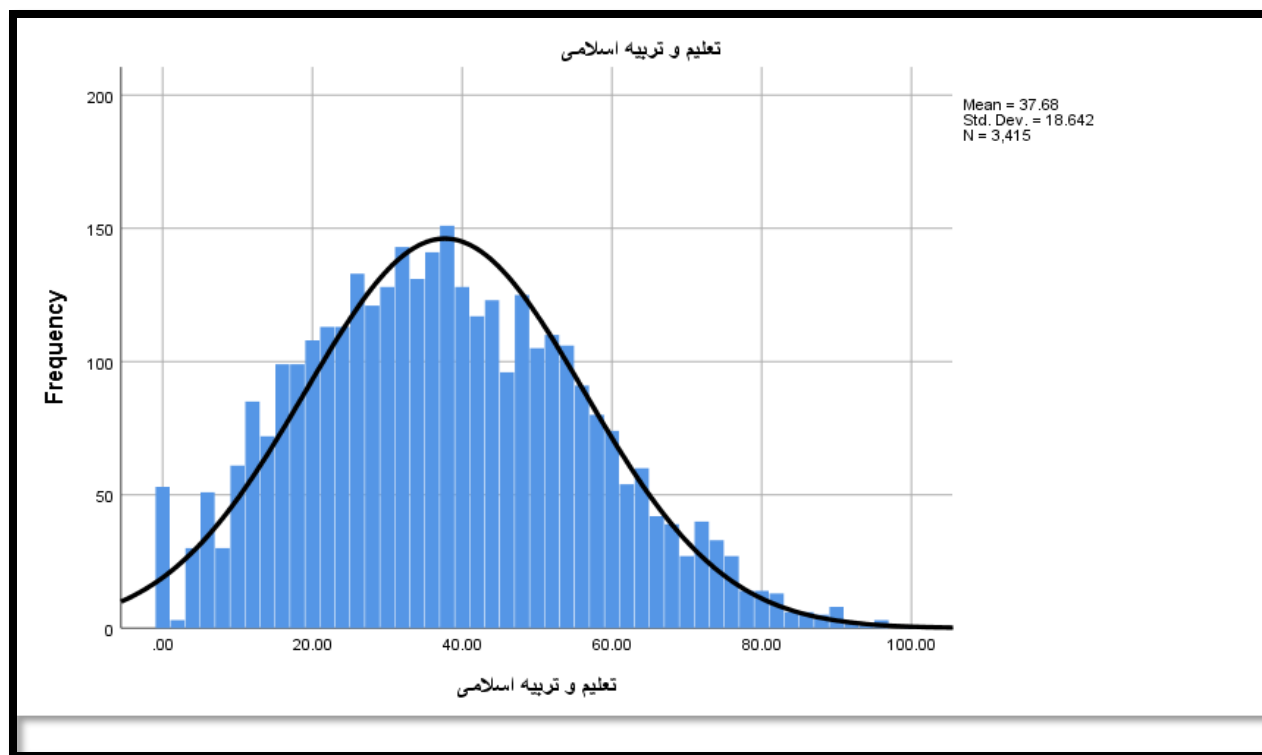
حداقل نمره کسب شده (جدول شماره ۲) نشان‌دهنده آن است که شماری از شاگردان هیچ پاسخ صحیحی ارائه نکرده‌اند یا به‌طور کامل در ارزیابی ناکام بوده‌اند. این وضعیت، هشدار جدی برای نظام تعلیمی محسوب می‌شود و مستلزم اتخاذ اقدامات فوری در این زمینه است.

در مقابل، حداکثر نمره کسب شده (۱۰۰) بیانگر این است که تعداد از شاگردان توانسته‌اند به تسلط کامل بر محتوای ارزیابی دست یابند. با این حال، فاصله زیاد میان حداقل و حداکثر نمره نشان‌دهنده نابرابری شدید در سطح یادگیری شاگردان در این مضمون می‌باشد.

جدول (۳) وضعیت عمومی نمرات شاگردان در ارزیابی تعلیم و تربیه اسلامی

تعلیم و تربیه اسلامی	
۳۴۱۵	معتبر
۳۷.۷	اوسط
۱۸.۶	انحراف معیار
۰	حداقل
۱۰۰	حداکثر

شکل (۱) منحنی توزیع نمرات تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم شاگردان در ۹ ولایت سردسیر

گراف فوق نشان می‌دهد که منحنی توزیع نمرات شاگردان نرمال بوده و بیشتر به طرف راست تمایل دارد و اوسط پایین نمرات (۳۷.۷) همراه با انحراف معیار بالای (۱۸.۶)، بیانگر ضعف عمومی یادگیری و در عین حال تفاوت شدید در سطح عملکرد بین شاگردان است.

طوری که مشاهده می‌شود با افزایش نمرات بعد از اوسط بدست آمده، تعداد دانش آموزان به شدت کاهش می‌یابد و نمرات بالای ۸۰ بسیار کم اند. از نظر شاخص پراکندگی، اکثر شاگردان (بیشتر از ۵۰٪) نمرات کمتر از ۴۰ کسب کرده اند. و از لحاظ شاخص مرکزی، ۹۵٪ شاگردان بین ۰ تا ۷۵ نمره قرار دارند و نمرات بیشتر بین ۲۰ تا ۵۰ است.

از گراف فوق، می‌توان استنباط کرد که اکثر شاگردان به سطح تسلط مطلوب در این مضمون نرسیده اند. همچنین، میزان پراکندگی بالای نمرات نشان می‌دهد که در کیفیت تدریس و یادگیری تفاوت شدید وجود دارد که شاید بخاطر تفاوت در وضعیت اجتماعی-اقتصادی شاگردان و تفاوت در میزان تطبیق نصاب در مکاتب یا عوامل دیگر باشد.

بنابراین، بازنگری جدی در روش‌های تدریس، اجرای برنامه‌های حمایتی برای شاگردان ضعیف و بررسی کیفیت سئوالات لازم و ضروری پنداشته می‌شود.

۷،۲ توزیع شاگردان براساس سطوح عملکرد

در جدول (۳)، چگونگی توزیع نمرات شاگردان صنف ششم بر اساس سطوح عملکرد در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی نشان داده شده است که تفسیر آن به شرح زیر ارائه می‌گردد:

بررسی فیصدی ها در جدول ذیل نشان میدهد که بیشترین تمرکز شاگردان در سطح «پایین تر از حد مطلوب» قرار دارد؛ به گونه ای که ۱۸۸۷ شاگرد معادل ۵۵٪ نمره ای کمتر از ۴۰ کسب کرده اند. این یافته بیانگر آن است که بیشتر از نصف شاگردان به حداقل معیارهای یادگیری تعلیم و تربیه اسلامی دست نیافته اند و در مهارت های پایه ای مانند محاسبه، درک مفاهیم و حل مسأله با چالش جدی روبه رو هستند. این سطح از ضعف، عدم مؤثریت پروسه تدریس و یادگیری را در این مضمون نشان می دهد.

در سطح «نزدیک به حد مطلوب»، ۶۰۰ شاگرد معادل ۱۸٪ قرار دارند. این گروه اگرچه به حد معیار نرسیده اند، اما برنامه های جبرانی و تقویتی می توانند در مدت نسبتاً کوتاه به سطح مطلوب ارتقا یابند.

سطح «برابر با حد مطلوب» شامل ۷۴۲ شاگرد معادل ۲۲٪ است. این شاگردان توانسته اند معیارهای اساسی یادگیری را برآورده سازند، اما فیصدی این گروه نشان می دهد که تحقق اهداف آموزشی تعلیم و تربیه اسلامی برای اکثریت شاگردان امکان پذیر نبوده است.

در نهایت، تنها ۱۸۶ شاگرد معادل ۵٪ در سطح «بالتر از حد مطلوب» قرار دارند. این فیصدی بسیار پایین، بیانگر آن است که سیستم تعلیمی در این ولایات در شناسایی، آموزش و حمایت از استعداد های برتر تعلیم و تربیه اسلامی نیز عملکرد محدودی داشته اند.

در مجموع، توزیع شاگردان در سطوح عملکرد نشان می دهد که روند تدریس و یادگیری تعلیم و تربیه اسلامی به نوعی در سطوح پایین متمرکز شده و سطوح عملکرد شاگردان متوازن نیست.

جدول (۴) چگونگی توزیع نمرات تعلیم و تربیه اسلامی و عملکرد شاگردان

سطح عملکرد	محدوده نمره	تعداد شاگردان	فیصدی
پایین تر از حد مطلوب	۰-۳۹	۱۸۸۷	٪ ۵۵.۰
نزدیک به حد مطلوب	۴۰-۴۹	۶۰۰	٪ ۱۸.۰
برابر با حد مطلوب	۵۰-۶۹	۷۴۲	٪ ۲۲.۰
بالتر از حد مطلوب	۷۰+	۱۸۶	٪ ۵.۰
مجموعه		۳۴۱۵	٪ ۱۰۰

در مجموع بررسی سطوح عملکرد نشان می دهد که بخش قابل توجهی از شاگردان در سطوح پایین تر از معیار مورد انتظار قرار دارند، در حالی که فیصدی کمتری از شاگردان توانسته اند به سطوح بالاتر یادگیری دست یابند. این الگو بیانگر آن است که تحقق اهداف آموزشی تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم به گونه یکنواخت در میان شاگردان صورت نگرفته است.

۷,۳ تحلیل عملکرد شاگردان براساس سطوح مختلف شناختی

بررسی فیصدی پاسخ‌های صحیح در جدول (۴)، تحلیل سطوح مختلف شناختی نشان می‌دهد که عملکرد شاگردان به صورت تدریجی از سطوح پایین‌تر به سمت سطوح بالاتر شناختی کاهش یافته است؛ الگویی که بیانگر غلبه یادگیری سطحی بر یادگیری عمیق می‌باشد.

در سطح یادآوری، شاگردان با ۴۰٪ پاسخ صحیح، بهترین عملکرد را داشته‌اند. این نتیجه نشان می‌دهد که شاگردان در به‌خاطر سپردن معلومات، تعاریف و قواعد اساسی تا حد قابل قبولی موفق بوده‌اند.

در سطح درک مفاهیم، فیصدی پاسخ صحیح به ۳۲٪ کاهش یافته است که بیانگر آن است که بخش قابل توجهی از شاگردان در تفسیر، توضیح و فهم مفاهیم درسی با دشواری مواجه‌اند و یادگیری آن‌ها عمدتاً بالاتر از حفظ مطالب شکل نگرفته است.

در سطح کاربرد، میزان پاسخ صحیح با ۱۸٪، کاهش بیشتر را نشان می‌دهد. این امر بیانگر ضعف شاگردان در به‌کارگیری آموخته‌ها در موقعیت‌های جدید و مسائل عملی می‌باشد و نشان می‌دهد که میان دانش نظری شاگردان و استفاده عملی از آن در موقعیت‌های مختلف فاصله وجود دارد.

کمترین میزان پاسخ صحیح مربوط به سطح استدلال و حل مسئله با ۱۰٪ است. این یافته نشان‌دهنده ضعف جدی شاگردان در مهارت‌های تفکر سطح بالا، تحلیل، استنتاج و حل مسائل پیچیده می‌باشد که از مهم‌ترین اهداف آموزش معاصر به‌شمار می‌رود.

جدول (۵) تحلیل سطوح شناختی شاگردان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی

سطوح شناختی	فیصدی پاسخ صحیح
یادآوری	۴۰٪
درک مفاهیم	۳۲٪
کاربرد	۱۸٪
استدلال و حل مسئله	۱۰٪

به‌طور کلی، نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که تمرکز آموزشی بیشتر بر سطوح پایین شناختی بوده و مهارت‌های تفکر عالی به اندازه کافی تقویت نشده است. این وضعیت ضرورت بازنگری در روش‌های تدریس، طراحی سؤالات متوازن ارزیابی و تأکید بیشتر بر فعالیت‌های تحلیلی، کاربردی و مسئله‌محور را برجسته می‌سازد.

۷,۴ تحلیل عوامل مؤثر بر تدریس و یادگیری مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در ۹

ولایت سردسیر

به منظور شناسایی عوامل مؤثر بر تدریس و یادگیری مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در ولایات فوق، معلومات در مورد درجه تحصیل، مطابقت رشته و تجربه معلمان با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری گردید که نتایج آن در بخش ذیل ارائه و تحلیل می‌گردد:

۷.۴.۱ درجه تحصیل معلم

درجه تحصیل معلم، یکی از فکتورهای مهم در یادگیری شاگردان بحساب می آید. خلاصه نتایج بدست آمده از پرسشنامه در جدول (۵) نشان میدهد که ۵۷٪ معلمان تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در ولایت های ارزیابی شده، دارای درجه تحصیل لیسانس، ۳۷٪ چهارده پاس، ۳٪ ماستر و ۳٪ دوازده پاس بوده اند.

در مجموع، وضعیت کلی درجه تحصیلی معلمان تعلیم و تربیه اسلامی با توجه به فیصدی های بدست آمده به شرح زیر است:

- اکثر معلمان دارای تحصیلات در سطح لیسانس اند.
- بیش از یک چهارم معلمان، حداقل معیارهای تحصیلی را دارا می باشند.
- فیصدی معلمان دارای تحصیلات ماستری بسیار محدود است.
- هنوز هم در بعضی مکاتب ولایات، معلمان دوازده پاس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی را تدریس می کنند که ممکن است یکی از عوامل اصلی پایین بودن کیفیت تدریس و یادگیری مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در مکاتب ارزیابی شده همین موضوع باشد.

بطور کلی، از نظر کمی وضعیت تحصیلی معلمان قابل قبول به نظر می رسد، اما از نظر کیفی، کمبود معلمان مسلکی هنوز هم احساس می شود.

جدول (۶) درجه تحصیل معلم تعلیم و تربیه اسلامی بر اساس ولایت

شماره	ولایت	درجه تحصیلی			مجموع معلمان مصاحبه شده که تعلیم و تربیه اسلامی تدریس می کنند.
		۱۲ پاس	۱۴ پاس	لیسانس	
۱	بامیان	۰٪	۲۵٪	۶۳٪	۸
۲	بغلان	۶٪	۴۴٪	۵۰٪	۱۶
۳	بلخ	۰.۰٪	۳۵٪	۶۰٪	۲۰
۴	پنجشیر	۰.۰٪	۴۳٪	۵۷٪	۷
۵	سمنگان	۰.۰٪	۲۵٪	۷۵٪	۴
۶	شهرکابل	۰.۰٪	۲۷٪	۶۸٪	۲۲
۷	غزنی	۰٪	۴۵٪	۴۵٪	۲۲
۸	هرات	۰٪	۳۲٪	۶۰٪	۲۵
۹	ولایت کابل	۱۰٪	۶۰٪	۳۰٪	۱۰
	مجموعه	۳٪	۳۷٪	۵۷٪	۱۳۴

تحلیل مقایسوی ولایات نشان میدهد که سمنگان با (۷۵٪) ، با (۶۸٪)، شهر کابل با (۶۳٪) بامیان با (۶۰٪) هرات و بلخ بالاترین سهم معلمان لیسانس را دارا می باشند. این ولایات از نظر سطح تحصیلات معلمان تعلیم و تربیه اسلامی در وضعیت نسبتاً خوبی قرار دارند.

در مقابل، ولایات ولایت کابل با (۶۰٪)، غزنی با (۴۵٪)، بغلان با (۴۴٪) و با (۴۳٪) ولایت پنجشیر دارای بالاترین میزان معلمان چهارده پاس تعلیم و تربیه اسلامی می باشند. در این ولایات فیصدی بالای معلمان چهارده پاس می تواند بر کیفیت تدریس بویژه در مفاهیم عمیق تر تعلیم و تربیه اسلامی، اثر منفی بگذارد.

بیشترین سهم معلمان با تحصیلات ماستری مربوط به ولایت غزنی (۱۰٪) و هرات (۸٪) است. در پنجشیر و سمنگان هیچ معلم دارای مدرک ماستری گزارش نشده است.

بیشترین سهم معلمان دوازده پاس در ولایت کابل (۱۰٪) مشاهده می‌شود. هرچند فیصدی پایین است، اما از نظر معیارهای استخدامی، قابل توجه و نیازمند رسیدگی است.

به‌طور کلی، معلمان تعلیم و تربیه اسلامی در این ۹ ولایت از نظر درجه تحصیل در وضعیت نسبتاً مطلوب قرار دارد، اما برای ارتقای کیفیت تدریس تعلیم و تربیه اسلامی، به‌ویژه در راستای بهبود یادگیری مفهومی و استدلالی شاگردان، لازم است تا در بخش ارتقای تحصیلات و ظرفیت‌سازی مسلکی معلمان (شامل ورکشاپ‌های ارتقای ظرفیت و زمینه سازی تحصیل در دوره ماستری) سرمایه گذاری جدی صورت گیرد.

۷.۴.۲ تدریس مطابق رشته و خلاف رشته

رشته تحصیل معلم نیز یکی از عوامل مؤثر بر یادگیری و یکی از شاخص‌های کلیدی کیفیت تدریس محسوب می‌شود. تدریس تعلیم و تربیه اسلامی مطابق رشته تحصیلی معمولاً با تسلط مفهومی بهتر، انتخاب روش‌های تدریس مؤثرتر و ارزیابی دقیق‌تر یادگیری شاگردان همراه است. تدریس خلاف رشته می‌تواند یکی از عوامل مهم ضعف در درک مفاهیم انتزاعی؛ محدود ماندن تدریس در سطح حفظیات؛ و کاهش عملکرد شاگردان در سطوح شناختی بالاتر باشد.

بدین منظور، معلومات مورد نیاز در جریان پروسه ارزیابی از طریق پرسشنامه از ۱۳۴ تن معلم در ۹ ولایت جمع آوری گردید. تحلیل کمی معلومات بیانگر این است که از مجموع (۱۳۴) تن معلمان مصاحبه شده مضمون تعلیم و تربیه اسلامی؛ ۷۸٪ آنها مطابق رشته تدریس می‌کنند. این فیصدی نشان می‌دهد که بین رشته تحصیلی معلمان و مضمونی که آنها تدریس می‌کنند؛ تطابق زیاد و قابل قبول وجود دارد که می‌تواند در بهبود کیفیت تدریس و یادگیری عمیق تر شاگردان نقش مؤثری داشته باشد.

جدول (۷) رشته تحصیل معلم تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم به تفکیک ولایت

شماره	ولایت	مجموع معلمان مصاحبه شده که تعلیم و تربیه اسلامی تدریس می‌کنند.	رشته تحصیل		
			تعداد مطابق رشته	٪ مطابق رشته	تعداد خلاف رشته / ٪ خلاف رشته
۱	بامیان	۸	۷	٪ ۸۷.۵	۱ / ٪ ۱۲.۵
۲	بغلان	۱۶	۱۴	٪ ۸۷.۵	۲ / ٪ ۱۲.۵
۳	بلخ	۲۰	۱۶	٪ ۸۰	۴ / ٪ ۲۰
۴	پنجشیر	۷	۶	٪ ۸۵.۷	۱ / ٪ ۱۴.۳
۵	سمنگان	۴	۳	٪ ۷۵	۱ / ٪ ۲۵
۶	شهر کابل	۲۲	۱۵	٪ ۶۸.۲	۷ / ٪ ۳۱.۸
۷	غزنی	۲۲	۱۹	٪ ۸۶.۴	۳ / ٪ ۱۳.۶
۸	هرات	۲۵	۲۰	٪ ۸۰	۵ / ٪ ۲۰
۹	ولایت کابل	۱۰	۵	٪ ۵۰	۵ / ٪ ۵۰
	مجموعه	۱۳۴	۱۰۵	٪ ۷۸	۲۸ / ٪ ۲۲

همچنین، مطابق جدول فوق، ۲۲٪ معلمان **خلاف رشته** تدریس می نمایند که رقم قابل توجهی است و نشان‌دهنده کمبود معلمان مسلکی یا توزیع نامتوازن معلمان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در برخی مکاتب ولایات مورد نظر می‌باشد. این وضعیت می‌تواند بر کیفیت تدریس، میزان درک مفاهیم علمی و تحقق اهداف یادگیری تأثیر منفی داشته باشد.

تحلیل مقایسه‌ی ولایات، نشان می‌دهد که بامیان و بغلان با (۸۷.۵٪)، پنجشیر با (۸۵.۷٪)، بلخ و هرات (۸۰٪) و سمنگان با (۷۵٪) به ترتیب بالاترین سهم معلمان مطابق رشته را دارا می‌باشند که در وضعیت بسیار خوب قرار دارند.

اما، شهر کابل با (۳۱.۸٪) و ولایت کابل با (۲۵٪) نسبت به هفت ولایت دیگر بیشترین فیصدی معلمان خلاف رشته را دارند.

در مجموع، فیصدی تدریس مطابق رشته در سطح این ۹ ولایت، بالا می‌باشد. با آنهم هنوز ۲۲٪ معلمان در این ولایات خلاف رشته تدریس می‌کنند که نشان‌دهنده عدم توازن در توزیع نیروی مسلکی و متخصص بوده و یکی از عوامل اصلی کسب نمرات پایین و ضعف یادگیری شناختی شاگردان در این مضمون بحساب می‌آید.

اینک با توجه به وضعیت فوق، اقدامات ذیل جهت ارتقای کیفیت تدریس و یادگیری بهتر مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در مکاتب بخصوص در ولایات ارزیابی شده، پیشنهاد می‌گردد:

- کاهش تدریجی تدریس خلاف رشته، به‌ویژه در ولایت‌های با فیصدی بالا؛
- اولویت‌دهی به جذب و جابه‌جایی معلمان متخصص تعلیم و تربیه اسلامی؛
- برگزاری برنامه‌های ارتقای ظرفیت تخصصی برای معلمان خلاف رشته موجود.

۷.۴.۳ تجربه تدریس معلمان

حضور گسترده معلمان باتجربه در مکتب، از نظر انتقال دانش اساسی به شاگردان و مدیریت مؤثر پروسه تدریس و یادگیری در صنف، یک **نقطه قوت** و عامل مهم در بهبود کیفیت تعلیم محسوب می‌شود. با این حال، نبود توازن میان تجربه معلم و استفاده از روش‌های جدید تدریس، ممکن است سبب تداوم و افزایش استفاده از روش‌های قدیمی تدریس از سوی معلمان بجای انطباق‌پذیری با روش‌های جدید مانند شاگرد محوری، حل مسأله و ارزشیابی تکوینی در صنف گردد.

معلومات بدست آمده پیرامون تجربه تدریس معلمان تعلیم و تربیه اسلامی در ۹ ولایت شامل ارزیابی مندرج در جداول (۷) و (۸) نشان می‌دهد که:

- بیشترین سهم مربوط به معلمان با سابقه ۶ الی ۱۰ سال، (۳۵٪) است که نشان‌دهنده حضور قابل توجه نیروی تدریسی نسبتاً باتجربه در مکاتب مورد نظر می‌باشد.
- پس از آن، معلمان با سابقه ۱۱ الی ۱۵ سال (۲۹.۸٪) است.
- فیصدی معلمان که از ۱ الی ۵ سال تجربه دارند، (۱۹٪) است.
- معلمان با سابقه ۱۶ الی ۲۰ سال (۱۲٪) نیز سهم قابل توجهی دارند.
- سهم معلمان با سابقه بالاتر از ۲۰ سال (۳.۷٪) نیز نسبتاً پایین‌تر از گروه‌های باتجربه است.
- سهم معلمان با سابقه کمتر از یک سال (۰٪) است که نشان می‌دهد نیروی تدریسی کاملاً جدید در مکاتب این ولایات استخدام نشده است.

در مجموع، ۶۵٪ معلمان در این ولایات از تجربه کافی و مناسب (حداقل ۶ و حداکثر ۱۵ سال) برخوردارند که اگر ۱۲٪ فیصد معلمان که ۱۶ الی ۲۰ سال تجربه دارند را با آن جمع نماییم؛ این میزان به ۷۷٪ افزایش می‌یابد که وضعیت خوبی را در ولایات نشان می‌دهد.

قابل یادآوری است که این معلومات مشخص نمی کند که منظور از مدت تجربه تدریس، تدریس مطابق رشته است یا خلاف رشته. در مجموع، معلومات فوق نشان می دهد که ترکیب نیروی تدریسی مکاتب ارزیابی شده در ۹ ولایت مورد نظر، از لحاظ تجربه حرفه ای بوده و امکان قضاوت درباره توازن میان معلمان کم تجربه و باتجربه را فراهم می سازد.

جدول (۸) تجربه تدریس معلمان

سابقه کاری در بخش تدریس	
کمتر از یک سال	۰٪
۱ الی ۵ سال	۱۹,۴٪
۶ الی ۱۰ سال	۳۵,۰۷٪
۱۱ الی ۱۵ سال	۲۹,۸۵٪
۱۶ الی ۲۰ سال	۱۱,۹۴٪
بالاتر از بیست سال	۳,۷۴٪
مجموعه	۱۰۰٪

جدول (۹) تجربه تدریس معلمان بر اساس ولایت

شماره	ولایت	مجموع معلمین مصاحبه شده که تعلیم و تربیه اسلامی تدریس می کنند.	تجربه تدریس معلم					
			کمتر از ۱ سال	۱ الی ۵ سال	۶ الی ۱۰ سال	۱۱ الی ۱۵ سال	۱۶ الی ۲۰ سال	بیشتر از ۲۰ سال
۱	بامیان	۸	۰	۱	۳	۳	۱	۰
۲	بغلان	۱۶	۰	۳	۵	۵	۲	۱
۳	بلخ	۲۰	۰	۴	۶	۷	۲	۱
۴	پنجشیر	۷	۰	۱	۳	۲	۱	۰
۵	سمنگان	۴	۰	۱	۲	۱	۰	۰
۶	شهرکابل	۲۲	۰	۵	۸	۶	۲	۱
۷	غزنی	۲۲	۰	۴	۸	۶	۳	۱
۸	هرات	۲۵	۰	۵	۸	۷	۴	۱
۹	ولایت کابل	۱۰	۰	۲	۴	۳	۱	۰
	مجموعه	۱۳۴	۰	۲۶	۴۷	۴۰	۱۶	۸

محاسبه مجموعی گروه های های مختلف تجربه معلمین شامل (گروه های ۱۱ الی ۱۵ سال، ۱۶ الی ۲۰ سال و بالاتر از ۲۰ سال) نشان می دهد که حدود ۴۶٪ معلمان دارای بیش از ۱۰ سال سابقه تدریس هستند.

این وضعیت نشان دهنده ثبات و تجربه بالا در نیروی تدریسی مکاتب ارزیابی شده است که می تواند به مدیریت بهتر صنف، انتقال مؤثر مفاهیم و شناخت عمیق تر از نصاب درسی کمک کند.

به‌طور کلی، سابقه کاری معلمان در این ولایات نشان‌دهنده تجربه بالا و استخدام محدود معلمان جوان است. این وضعیت در کوتاه‌مدت، ظرفیت بشری برای تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی را تأمین می‌کند، اما در بلندمدت نیازمند پلانگذاری برای جذب، تربیه و تقرر معلمان جدید می‌باشد.

۷.۵ تحلیل عوامل تدریسی و مدیریتی مؤثر بر یادگیری از نظر معلمان

در جریان ارزیابی با معلمان مکاتب شامل ارزیابی، در مورد میزان تأثیر عوامل تدریسی (موفقیت معلم در تطبیق پلان درسی، درک معلم از اهداف نصاب تعلیمی، انگیزه شاگردان برای یادگیری) و عوامل مدیریتی مؤثر بر یادگیری مانند (مشارکت والدین در فعالیت های مکتب و همکاری مدیر با معلمان) نظرخواهی صورت گرفت که نتایج آن در جدول ذیل ارایه گردیده است.

جدول (۱۰) میزان تأثیر عوامل تدریسی و مدیریتی بر یادگیری از نظر معلمان

تأثیر سایر عوامل بر یادگیری شاگردان	مقدار تأثیر	فیصدی موافقه معلمان
۱. موفقیت معلم در تطبیق پلان درسی	بالا	٪ ۷۹
	متوسط	٪ ۱۸
	پایین	٪ ۳
۲. درک معلم از اهداف نصاب تعلیمی	بالا	٪ ۸۲
	متوسط	٪ ۱۵
	پایین	٪ ۳
۳. مشارکت والدین در فعالیت های مکتب	بالا	٪ ۵۲
	متوسط	٪ ۳۰
	پایین	٪ ۱۸
۴. انگیزه شاگردان برای یادگیری	بالا	٪ ۷۵
	متوسط	٪ ۲۰
	پایین	٪ ۵
۵. همکاری مدیر با معلمان	بالا	٪ ۸۳
	متوسط	٪ ۱۳
	پایین	٪ ۲

یافته‌های نظرخواهی از معلمان ۹ ولایت ارزیابی شده، نشان می‌دهد که از دیدگاه آنها، برخی عوامل تدریسی و مدیریتی نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در بهبود یادگیری شاگردان دارند.

نخست، همکاری مدیر با معلمان با ۸۳٪ تأثیر بالا، یکی از مؤثرترین عوامل مدیریتی بر یادگیری شاگردان شناخته شده است. این نتیجه نشان می‌دهد که رهبری آموزشی مؤثر، حمایت اداری و همکاری نزدیک مدیریت با معلمان، زمینه‌ساز ارتقای کیفیت تدریس و یادگیری در مکتب می‌باشد.

دوم درک معلم از اهداف نصاب تعلیمی با ۸۲٪ تأثیر بالا، بیشترین میزان موافقت معلمان را به خود اختصاص داده است. این موضوع نشان می‌دهد که آگاهی و فهم عمیق معلم از اهداف نصاب، پیش شرط اساسی برای تدریس مؤثر و جهت‌دهی درست به فعالیت‌های درسی محسوب می‌شود.

سوم، موفقیت معلم در تطبیق پلان درسی با ۷۹٪ تأثیر بالا، به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی شناخته شده است. این نتیجه بیانگر آن است که اجرای منظم و هدفمند پلان درسی، نقش مستقیم در تدریس و یادگیری منظم و تحقق اهداف یادگیری شاگردان دارد.

چهارم، در مورد انگیزه شاگردان برای یادگیری، معلمان ۷۵٪ تأثیر بالا را گزارش کرده‌اند. این امر بیانگر این است که انگیزه شاگردان یک عامل مهم و چندبعدی است که در صورت تقویت، می‌تواند به بهبود حضور، مشارکت و یادگیری آنان منجر شود.

در نهایت، از نظر ۵۲٪ معلمان، مشارکت والدین در فعالیت‌های مکتب تأثیر بالا دارد که اهمیت ارتباط بین والدین و مکتب در یادگیری بهتر شاگردان را نشان می‌دهد.

به طور کلی، نتایج این جدول حاکی از آن است که عوامل مرتبط با توانمندی حرفه‌ای و تدریسی معلم و حمایت مدیریتی بیشترین تأثیر را بر یادگیری شاگردان دارند، در حالی که تقویت نقش والدین و افزایش انگیزه شاگردان نیازمند توجه و تدابیر هدفمندتر می‌باشد.

۷.۶ میزان موجودیت مشکلات عمده در مکتب از نظر معلمان

در این ارزیابی، از معلمان، در مورد میزان موجودیت مشکلات عمده در مکتب نیز نظرخواهی صورت گرفت که نتایج آن در جدول (۱۰) بطور خلاصه ارایه گردیده است.

جمع بندی نظریات معلمان نشان می‌دهد که از دیدگاه آنها، مکاتب ارزیابی شده با چالش‌های مهم زیربنایی و اداری مواجه‌اند که بر کیفیت تدریس و یادگیری شاگردان تأثیرگذار می‌باشند.

یکی از مشکلات موجود در مکاتب، نامناسب بودن ساختمان مکتب است، ۵۸٪ معلمان معتقد اند که این مشکل تا حدی وجود دارد، در حالی که ۱۹٪ آن را بسیار زیاد و ۲۳٪ عدم موجودیت این مشکل را گزارش کرده‌اند. این وضعیت نشان می‌دهد که هرچند همه مکاتب با بحران شدید زیربنایی روبه‌رو نیستند، اما تعدادی زیاد از آنها از نظر ساختمان و امکانات فیزیکی در شرایط مطلوب قرار ندارند.

مشکل عمده دیگر در مکاتب ارزیابی شده، موجودیت بیش از حد شاگردان در صنف بوده، ۴۲٪ معلمان این مشکل را بسیار زیاد و ۳۵٪ تا حدی موجود دانسته‌اند. در مجموع، بیش از دو سوم معلمان به نوعی از ازدحام زیاد شاگردان در صنف شکایت دارند که این امر می‌تواند باعث کاهش توجه فردی به شاگردان، پایین آمدن کیفیت تدریس و دشواری در مدیریت صنف گردد.

همچنین، در مورد زیاد بودن ساعات درسی معلمان، ۴۴٪ معلمان آن را به‌عنوان یک مشکل بسیار زیاد و ۲۷٪ تا حدی مشکل ارزیابی کرده‌اند. این یافته نشان می‌دهد که فشار کاری بالا بر معلمان می‌تواند سبب خستگی شغلی، کاهش انگیزه و در نهایت پایین آمدن کیفیت تدریس و یادگیری شود، باوجود این، ۲۹٪ معلمان این مشکل را اصلاً موجود ندانسته‌اند.

به طور کلی، نتایج جدول ذیل بیانگر آن است که ازدحام شاگردان در صنوف و فشار کاری زیاد معلمان از جدی‌ترین مشکلات مکاتب به‌شمار می‌روند، در حالی که وضعیت ساختمان مکاتب نیز در سطح متوسط یک چالش همیشگی محسوب می‌شود. رسیدگی هدفمند به این مشکلات می‌تواند نقش مهم در بهبود محیط آموزشی و ارتقای کیفیت تدریس و یادگیری در این مکاتب ایفا نماید.

جدول (۱۱) تأثیر مشکلات عمده مکاتب بر یادگیری

مشکلات عمده در مکاتب ارزیابی شده	میزان موجودیت	نظر معلمان (%)
۱. نامناسب بودن ساختمان مکتب	بسیار زیاد وجود دارد.	٪ ۱۹
	تاحدی وجود دارد.	٪ ۵۸
	هیچ وجود ندارد.	٪ ۲۳
۲. موجودیت بیش از حد شاگردان در صنف	بسیار زیاد وجود دارد.	٪ ۴۲
	تاحدی وجود دارد.	٪ ۳۵
	هیچ وجود ندارد.	٪ ۲۳
۳. زیاد بودن ساعات درسی معلمان	بسیار زیاد وجود دارد.	٪ ۴۴
	تاحدی وجود دارد.	٪ ۲۷
	هیچ وجود ندارد.	٪ ۲۹

۷.۷ روش تدریس معلم

به هدف کسب معلومات در مورد روش تدریس معلم در صنف، از (۱۳۴) تن معلم مصاحبه صورت گرفت تا معلوم گردد که معلمان بیشتر از کدام روش تدریس در تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی استفاده می‌کنند و اینکه آیا روش استفاده شده توسط معلمان، روش معیاری و مناسب است یا خیر؟

طوری که در جدول ذیل دیده می‌شود، بیشترین معلمان (۴۵٪) گفته‌اند که از روش شاگرد محوری در تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی استفاده می‌کنند. این امر نشان میدهد که بخش قابل توجهی از معلمان در جریان تدریس به مشارکت فعال شاگردان در یادگیری و تعامل صنفی توجه دارند که یک شاخص مثبت بحساب می‌آید.

۲۳٪ معلمان گفته‌اند که از روش سخنرانی استفاده می‌کنند که بیانگر تداوم استفاده از روش معلم محور و قدیمی در برخی از صنوف درسی است.

۱۹٪ معلمان پاسخ داده‌اند که از روش سوال و جواب در تدریس استفاده می‌کنند که نشان دهنده تلاش معلمان برای ایجاد تعامل و سنجش میزان درک شاگردان در جریان تدریس می‌باشد.

در آخر، ۱۳٪ معلمان اظهار داشته‌اند که از روش ترکیبی در تدریس استفاده می‌کنند که این موضوع می‌تواند نشاندهنده نیاز به تقویت توانمندی معلمان در ترکیب مؤثر روش‌های مختلف تدریس متناسب با اهداف یادگیری و تفاوت‌های فردی شاگردان باشد.

به طور کلی، نتایج جدول حاکی از این واقعیت است که در ولایات ارزیابی شده، مکاتب بطور نسبی از روش های فعال و شاگرد محور در تدریس استفاده می کنند. اما همچنان ضرورت است که با تطبیق برنامه های آموزشی هدفمند، میان روش های تدریس و به ویژه استفاده از روش های ترکیبی و تعاملی در این مکاتب، توازن بیشتر ایجاد گردد.

مناسب ترین روش تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در صنف ششم، استفاده از روش ترکیبی از سه روش فوق است که در آن، ارائه ی کوتاه معلم با فعالیت های شاگرد محور و سوال و جواب هدفمند ترکیب می گردد تا یادگیری مفهومی، مهارتی و حل مسئله به صورت متوازن تقویت شود.

جدول (۱۲) تأثیر روش های تدریس معلم بر یادگیری

روش های تدریس معلم	
شاگرد محور	٪ ۴۵
سخنرانی	٪ ۲۳
سوال و جواب	٪ ۱۹
روش ترکیبی	٪ ۱۳
مجموعاً	۱۰۰.۰

۷.۸ بررسی تفاوت ها در سطح یادگیری مضمون تعلیم و تربیه اسلامی بین ولایات و عوامل مؤثر بر آن:

با توجه به تفاوت های معنادار بین نمرات شاگردان ولایات و بر اساس نظرات مسئولین مکاتب که در مصاحبه ها جمع آوری شده، عوامل زیر به عنوان دلایل کلیدی این تفاوت ها شناسایی شده اند:

جدول (۱۳) ولایاتی که نمره و عملکرد بالاتر از اوسط عمومی داشته اند

شماره	ولایات	نمره کسب شده در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی	نمره اوسط عمومی
۱	هرات	۴۴.۳	۳۹.۴
۲	کابل	۴۱.۵	
۳	غزنی	۳۸.۸	
۴	شهر کابل	۳۷.۷	
۵	سمنگان	۳۷.۲	
۶	بلخ	۳۷.۱	
دلایل و عوامل احتمالی			
<ul style="list-style-type: none"> وجود تعداد بیشتر معلمان مسلکی و دارای تحصیلات عالی و تجربه زیاد. همکاری قوی مدیر با معلمان، تطبیق مناسب پلان درسی، انگیزه خوب شاگردان 			

جدول (۱۴) ولایاتی که نمره و عملکرد پایین تر از اوسط عمومی داشته اند

شماره	ولایات	نمره کسب شده در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی	نمره اوسط عمومی
۱	پنجشیر	۳۶.۹	۳۲.۵
۲	بغلان	۳۴.۴	
۳	بامیان	۲۶.۲	
دلایل و عوامل احتمالی:			
<ul style="list-style-type: none"> • تعداد زیاد شاگردان در صنف در ولایت های پنجشیر و بغلان • مشارکت ضعیف والدین • ساعات درسی زیاد برای معلم • روش تدریس نامناسب • پایین بودن سطح تحصیلات رسمی بخشی از معلمان (کمتر از دوازده). • کمبود مواد درسی، مواد آموزشی و زیرساخت های فیزیکی مناسب. • در بامیان، مشکلات مرتبط با فصل سرما و دوری مسافت. 			

• نتایج کلی

۸. تحلیل و تفسیر نتایج

۸.۱. اوسط مجموعی نمره تعلیم و تربیه اسلامی

اوسط مجموعی نمره شاگردان در این ارزیابی، ۳۷.۷ از ۱۰۰ محاسبه گردیده است. توزیع شاگردان براساس سطوح عملکرد به شرح جدول ذیل می باشد:

جدول (۱۵) سطح عملکرد تعلیم و تربیه اسلامی شاگردان

سطح عملکرد	محدوده نمره	تعداد شاگردان	فیصدی
پایین تر از حد مطلوب	۰-۳۹	۱۸۸۷	٪۵۵
نزدیک به حد مطلوب	۴۰-۴۹	۶۰۰	٪۱۸
برابر با حد مطلوب	۵۰-۶۹	۷۴۲	٪۲۲
بالاتر از حد مطلوب	۷۰+	۱۸۶	٪۵

توزیع نمرات تقریباً نرمال است و تمرکز اصلی نمرات در محدوده ۲۰ تا ۵۵ قرار دارد که نشان میدهد اکثریت شاگردان به سطح مطلوب در این مضمون نرسیده اند. در مقابل، فیصدی محدودی از شاگردان، نمره بالاتر از ۷۰ کسب نموده اند که نشان میدهد شاگردانی که نمره و عملکرد عالی در این مضمون داشته اند بسیار اندک است.

از نتایج بدست آمده اینگونه استنباط می گردد که :

- بخش قابل توجهی یا ۵۵٪ از شاگردان در سطح یادگیری ضعیف قرار دارند (نمرات پایین‌تر از حد کامیابی یا نزدیک به آن)، که بیانگر ضعف در درک مفاهیم اساسی مضمون می‌باشد.
- تنها ۱۸٪ شاگردان در سطح یادگیری متوسط متمرکز اند؛ این گروه اگرچه بخشی از اهداف آموزشی را تحقق بخشیده‌اند، اما به سطح تسلط مطلوب نرسیده‌اند.
- ۲۲٪ از شاگردان در سطح یادگیری خوب قرار داشته و ۵٪ به سطح یادگیری عالی دست یافته‌اند.

در مجموع، نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که وضعیت یادگیری شاگردان در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی نیازمند توجه جدی و اتخاذ تدابیر اصلاحی هدفمند است.

در این راستا، پیشنهاد می‌شود که اجرای برنامه‌های تقویتی برای شاگردان دارای عملکرد ضعیف و متوسط در اولویت قرار گیرد. مواد و محتوای درسی اصلاح و بهبود داده شوند، روش‌های تدریس بازننگری و ظرفیت مسلکی معلمان ارتقاء یابد.

۸.۲ تحلیل پاسخ‌ها براساس محتوا

بر اساس اوسط فیصدی پاسخ‌های صحیح، سطح یادگیری شاگردان در موضوعات مختلف مضمون تعلیم و تربیه اسلامی متفاوت ارزیابی می‌گردد و نشان‌دهنده قوت‌ها و ضعف‌های مشخص در محتوای درسی است.

بیشترین میزان پاسخ‌های صحیح مربوط به عقاید ۴۰٪ می‌باشد. این نتیجه بیانگر آن است که شاگردان در مفاهیم ابتدایی عقاید از درک نسبتاً بهتری برخوردارند.

نتایج مربوط به عبادات با ۳۶٪ در سطح متوسط قرار دارد که نشان می‌دهد شاگردان در این موضوعات درک نسبی دارند، اما هنوز به سطح مطلوب یادگیری نرسیده‌اند.

همچنین، سیرت و تاریخ اسلام با ۱۵٪ از جمله موضوعات چالش‌برانگیز برای شاگردان محسوب می‌شود که معمولاً نیازمند درک عمیق‌تر مفاهیم و تمرین‌های هدفمند است.

در مقابل، قرآن و حدیث با ۹٪ کمترین اوسط پاسخ صحیح را به خود اختصاص داده است. این امر نشان‌دهنده ضعف جدی شاگردان در به‌کارگیری مفاهیم تعلیم و تربیه اسلامی در تحلیل و استدلال درباره موضوعات دینی بوده و بیانگر فاصله میان یادگیری مفهومی و کاربرد عملی دانش تعلیم و تربیه اسلامی است.

به‌طور کلی، یافته‌ها حاکی از آن است که هرچند شاگردان در مفاهیم پایه‌ای تعلیم و تربیه اسلامی عملکرد بهتری دارند، اما در مهارت‌های سطح بالاتر به‌ویژه در به‌کارگیری مفاهیم در تحلیل و استدلال با ضعف قابل توجه مواجه‌اند. این نتایج ضرورت بازننگری در روش‌های تدریس، تقویت آموزش مفهومی و افزایش تمرین‌های تحلیلی و استدلالی را برجسته می‌سازد.

اوسط فیصدی پاسخ‌های صحیح شاگردان در ارزیابی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم براساس موضوعات مختلف در جدول ذیل آورده شده است.

جدول (۱۶) اوسط پاسخ های صحیح به تفکیک موضوعات درس تعلیم و تربیه اسلامی

موضوع محتوایی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی	اوسط فیصدی پاسخ های صحیح
عقاید	٪ ۴۰
عبادات	٪ ۳۶
سیرت و تاریخ اسلام	٪ ۱۵
قرآن و حدیث	٪ ۹

۸.۳ تحلیل و مقایسه عملکرد شاگردان براساس ولایت

بر اساس معلومات جدول (۱۵)، اوسط نمرات شاگردان در ولایات مختلف تفاوت قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد که بیانگر نابرابری‌های آموزشی و تفاوت در سطح یادگیری شاگردان می‌باشد.

بالاترین نمره اوسط مربوط به ولایت هرات با (۴۴.۳۱) نمره است که نشان‌دهنده عملکرد نسبتاً بهتر شاگردان این ولایت در مقایسه با سایر ولایات می‌باشد. پس از آن، ولایت کابل با (۴۱.۴۷) نمره، ولایت غزنی با (۳۸.۸۰) و شهر کابل با (۳۷.۷۲) نمره در رده‌های بعدی قرار دارند که بیانگر وضعیت متوسط رو به بالای یادگیری شاگردان در این ولایات است.

همچنان ولایت پنجشیر با (۳۶.۹۴) نمره و ولایت بغلان با (۳۴.۴۵) نمره در سطح پایین‌تری نسبت به اوسط مجموعی قرار دارند.

در مقابل، ولایت بامیان با (۲۶.۱۸) نمره پایین‌ترین اوسط نمرات را به خود اختصاص داده است که حاکی از ضعف جدی در سطح یادگیری شاگردان این ولایت در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی می‌باشد.

به طور کلی، محدوده تغییرات در اوسط نمرات از (۲۶.۱۸) نمره تا (۴۴.۳۱) نمره بیانگر تفاوت‌های تعلیمی میان ولایات است. این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از عواملی چون کیفیت تدریس، دسترسی به امکانات آموزشی، کمیت و کیفیت منابع، ازدحام شاگردان و شرایط اجتماعی - اقتصادی باشد. نتایج به‌دست‌آمده ضرورت تدابیر مشخص و فوری، برنامه‌های حمایتی و توزیع عادلانه‌تر منابع آموزشی را به‌ویژه در ولایات با میانگین نمرات پایین برجسته می‌سازد.

جدول (۱۷) اوسط نمرات تعلیم و تربیه اسلامی شاگردان براساس ولایت

شماره	ولایت	اوسط نمره
۱	هرات	۴۴.۳۱
۲	ولایت کابل	۴۱.۴۷
۳	غزنی	۳۸.۸۰
۴	شهر کابل	۳۷.۷۲
۵	سمنگان	۳۷.۲۵
۶	بلخ	۳۷.۱۶
۷	پنجشیر	۳۶.۹۴

شماره	ولایت	اوسط نمره
۸	بغلان	۳۴.۴۵
۹	بامیان	۲۶.۱۸

۸.۴ مقایسه سطح یادگیری بین مکاتب امارتی و خصوصی در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی

طوری که در جدول (۱۶) دیده می شود؛ حد اوسط نمره شاگردان مکاتب خصوصی در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی ۴۴.۴ و اوسط نمره شاگردان مکاتب امارتی ۳۰.۹ به دست آمده که اوسط نمره شاگردان مکاتب خصوصی نسبت به مکاتب امارتی تقریباً ۱۳.۵٪ بیشتر است.

جدول (۱۸) مقایسه بین مکاتب امارتی و خصوصی

تعلیم و تربیه اسلامی	
اوسط نمره	نوعیت مکتب
۳۰.۹	امارتی
۴۴.۴	خصوصی

۸.۵ تحلیل سطوح شناختی شاگردان

بررسی فیصدی پاسخ های صحیح در سطوح مختلف شناختی نشان می دهد که عملکرد شاگردان به صورت تدریجی از سطوح پایین تر به سطوح بالاتر شناختی کاهش یافته است؛ الگویی که بیانگر غلبه یادگیری سطحی بر یادگیری عمیق می باشد.

در سطح یادآوری، شاگردان با ۳۶٪ پاسخ صحیح، بهترین عملکرد را داشته اند. این نتیجه نشان می دهد که شاگردان در به خاطر سپردن معلومات، تعاریف و قواعد اساسی تا حد قابل قبولی موفق بوده اند.

در سطح درک مفاهیم، فیصدی پاسخ صحیح به ۳۰٪ کاهش یافته است که بیانگر آن است که بخش قابل توجهی از شاگردان در تفسیر، توضیح و فهم مفاهیم درسی با دشواری مواجه اند و یادگیری آن ها عمدتاً بالاتر از حفظ مطالب شکل نگرفته است.

در سطح کاربرد، میزان پاسخ صحیح با ۲۴٪، کاهش بیشتر را نشان می دهد. این امر بیانگر ضعف شاگردان در به کارگیری آموخته ها در موقعیت های جدید و مسائل عملی می باشد و نشان می دهد که میان دانش نظری شاگردان و استفاده عملی از آن در موقعیت های مختلف فاصله وجود دارد.

کمترین میزان پاسخ صحیح مربوط به سطح استدلال و حل مسأله با ۱۰٪ است. این یافته نشان دهنده ضعف جدی شاگردان در مهارت های تفکر سطح بالا، تحلیل، استنتاج و حل مسائل پیچیده می باشد که از مهم ترین اهداف آموزش معاصر به شمار می رود.

به طور کلی، نتایج این جدول نشان می دهد که تمرکز آموزشی بیشتر بر سطوح پایین شناختی بوده و مهارت های تفکر عالی به اندازه کافی تقویت نشده است. این وضعیت ضرورت بازنگری در روش های تدریس، طراحی سوالات ارزیابی متوازن و تأکید بیشتر بر فعالیت های تحلیلی، کاربردی و مسئله محور را برجسته می سازد.

جدول (۱۹) نمره سطوح شناختی شاگردان

سطوح شناختی	فیصدی پاسخ صحیح
یادآوری	٪ ۳۶
درک مفاهیم	٪ ۳۰
کاربرد	٪ ۲۴
استدلال و حل مسأله	٪ ۱۰

۹. تفسیر نتایج

تفسیر کلی نتایج ارزیابی این است که سطح کلی یادگیری شاگردان در مضمون (تعلیم و تربیه اسلامی) در حد مطلوب و رضایت‌بخش نیست. اوسط نمرات در تمام مضمون زیر ۴۰ است که بیانگر ضعف عمیق در یادگیری بوده و حاکی از آن است که در روند تدریس، عمدتاً بر حفظیات و تکرار تأکید شده و مهارت‌های استدلال، تحلیل و حل مسأله به اندازه کافی پرورش نیافته‌اند. همچنین، آموزش عمدتاً در سطوح اول و دوم حیطه شناختی (یادآوری و درک ابتدایی) متمرکز بوده و سطوح بالاتر مانند کاربرد، تحلیل ضعیف بوده‌اند.

۹.۱ نتایج و یافته‌ها

خلاصه نتایج و یافته‌های این ارزیابی قرار ذیل آرایه می‌گردد:

۱. سطح کلی یادگیری شاگردان صنف ششم در مضمون تعلیم و تربیه اسلامی پایین‌تر از حد مطلوب ارزیابی گردیده است.
۲. تفاوت‌های معنادار در سطح یادگیری شاگردان میان ولایات مشاهده می‌شود که نشان‌دهنده نابرابری‌های تعلیمی است.
۳. تمرکز تدریس و یادگیری بیشتر بر سطوح پایین حیطه شناختی بوده و مهارت‌های کاربرد، تحلیل و حل مسأله به اندازه کافی تقویت نشده‌اند.
۴. شرایط تحصیلی معلمان، از جمله حضور معلمان با درجه تحصیلی دوازده پاس در برخی مکاتب، بر کیفیت تدریس و سطح یادگیری شاگردان تأثیرگذار بوده است.
۵. تطابق رشته تحصیلی معلمان با مضمون تعلیم و تربیه اسلامی در بسیاری موارد کامل نبوده و تدریس خلاف‌رشته مشاهده گردیده است.
۶. عوامل تدریسی و مدیریتی، به‌ویژه درک معلم از اهداف نصاب و میزان همکاری مدیر مکتب با معلمان، بر کیفیت تدریس تأثیر مستقیم داشته‌اند.
۷. مشکلات عمده مکاتب، از جمله ازدحام صنوف، فشار کاری معلمان و کمبود امکانات آموزشی، روند تدریس و یادگیری را متأثر ساخته است.
۸. استفاده گسترده از روش‌های نامناسب و معلم‌محور، یکی از عوامل اساسی ضعف یادگیری شاگردان محسوب می‌شود.

۱۰. پیشنهادات

اینک، برای هر یافته، پیشنهادات عملی ذیل ارائه می گردد:

۱. برای رسیدگی به پایین بودن سطح کلی یادگیری شاگردان در ولایات ارزیابی شده اقدامات ذیل پیشنهاد می شود:
  - تدویر «کورس های جبرانی و تقویتی» برای شاگردانی که زیر حد مطلوب قرار دارند؛ با تمرکز بر آموزش مفاهیم اساسی مضمون تعلیم و تربیه اسلامی.
  - برگزاری برنامه های آموزشی کوتاه مدت (ورکشاپ ها) برای معلمان تعلیم و تربیه اسلامی در زمینه:
    - ✓ روش های نوین تدریس مانند شاگرد محور، بحث گروهی، سؤال و جواب، روایت داستان، بازی و حل مسأله.
    - ✓ طراحی سوالات معیاری با تمرکز بر کاربرد، تحلیل و قضاوت
    - ✓ اجرای ارزیابی صنفی منظم و دوامدار، ارزیابی در کار گروهی و ارزیابی فعالیت های عملی در صنف.
۲. برای کاهش دادن نابرابری و تفاوت ها در یادگیری میان ولایات، اقدامات ذیل پیشنهاد می شود:
  - تخصیص بودجه و تجهیزات بیشتر برای ولایاتی که اوسط پایین تر دارند.
  - اعزام تیم های انکشاف مسلکی برای آموزش معلمان ولایاتی که عملکرد ضعیف داشته اند.
  - طرح و تطبیق برنامه های بهبود کیفیت برای ولایات بادر نظر داشت عوامل مربوطه.
  - راه اندازی برنامه های تبادل تجارب موفق بین ولایات
۳. برای تقویت مهارت های شاگردان در کاربرد، تحلیل و استدلال های دینی، اقدامات ذیل پیشنهاد می شود:
  - آموزش معلمان در زمینه نحوه سؤال سازی معیاری و ارزیابی مهارت های مختلف یادگیری شاگردان در صنف.
  - الزامی ساختن استفاده از حداقل ۴۰٪ سوالات کاربردی و تحلیلی در ارزیابی های صنفی در ولایات.
  - شریک سازی بانک سوالات معیاری با مکاتب ولایات.
  - ترویج و آموزش استفاده از روش های تدریس مبتنی بر کاربرد، تحلیل و استدلال منطقی در مکاتب.
۴. برای رسیدگی به مشکل حضور معلمان با درجه تحصیلی دوازده پاس در برخی مکاتب، اقدامات ذیل پیشنهاد می شود:
  - راه اندازی برنامه های ارتقای ظرفیت برای معلمان دوازده پاس مکاتب ارزیابی شده طور عاجل.
  - فراهم سازی زمینه ادامه تحصیل برای معلمان دوازده پاس و چهارده پاس از طریق اعطای مشوق ها و امتیازات.
  - مرتبط ساختن ارزیابی عملکرد معلمان به میزان یادگیری شاگردان.
۵. برای کاهش دادن فیصدی تدریس خلاف رشته در برخی مکاتب ولایات ارزیابی شده، اقدامات ذیل پیشنهاد می شود:
  - کنترل دقیق و جلوگیری از استخدام معلمان خلاف رشته در سطح ولایات بخصوص برای مضمون تعلیم و تربیه اسلامی.
  - برگزاری کورس های کوتاه مدت آموزش مضمونی برای معلمان خلاف رشته موجود و بر حال مکاتب ارزیابی شده.

- استفاده از سیستم مدیریت معلومات معلمان و شاگردان برای تشخیص خلاف رشته و پلانگذاری بهتر توزیع معلمان بخصوص براساس نیاز رشتوی مکاتب ولایات.

۶. برای تقویت عوامل تدریسی مؤثر بر یادگیری بهتر شاگردان، اقدامات ذیل پیشنهاد می گردد:

- تدویر ورکشاپ های منظم آموزشی برای معلمان در زمینه معرفی اهداف نصاب و تحلیل شاخص های یادگیری
- تدویر برنامه های آموزشی منظم برای مدیران مکاتب در زمینه مدیریت و رهبری آموزشی مکاتب.
- راه اندازی نظارت های تعلیمی منظم و دوامدار بخصوص از مکاتب محروم با عملکرد ضعیف جهت حل مشکلات.
- راه اندازی جلسات منظم تحلیل وضعیت یادگیری شاگردان در سطح مکاتب از طرف مسئولین مکاتب و مردم محل.

۷. برای رسیدگی به مشکل ازدحام صنوف درسی، فشار کاری بر معلمان و کمبود تجهیزات، اقدامات ذیل پیشنهاد می گردد:

- کاهش ازدحام در صنوف از طریق اتخاذ اقدامات رسمی و جلب حمایت مسئولین ذیصلاح به سطح ولایت و مرکز وزارت.
- هماهنگی با ادارات و مسئولین ذیصلاح در مرکز ولایت و مرکز وزارت جهت رسیدگی به مشکلات مکاتب.

۸. برای ترویج استفاده از روش های شاگرد محور در مکاتب، اقدامات ذیل پیشنهاد می گردد:

- تدویر ورکشاپ آموزشی برای معلمان در زمینه روش های شاگرد محور مانند یادگیری مشارکتی، کارگروهی و حل مسأله.
- تهیه و شریک سازی الگوهای درسی نمونه برای تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی.

برای تطبیق مؤثر یافته های این ارزیابی، سفارش می شود که اقدامات پیشنهادی فوق در قالب یک طرح بهبود سه ساله کیفیت تدریس مضمون تعلیم و تربیه اسلامی صنف ششم در ولایات تهیه و جهت منظوری و شمولیت در پلان عملیاتی سال های آینده به رهبری وزارت معارف پیشکش گردد.

۱۱. ضمایم

نمونه سوالات ارزیابی

ارزیابی ملی سطح یادگیری شاگردان صنف ششم

سوالات مضمون تعلیم و تربیه اسلامی گروپ الف

سوالات صحیح و غلط: در مقابل جمله درست حرف (ص) و در مقابل جمله غلط حرف (غ) را بنویسید. (8) نمره

سوال ۱- مسلمان نیکو کار مسلمان گنهکار را شفاعت کرده نمی‌تواند. ( )

سوال ۲- درحالت خواب لازم شدن غسل را احتلام گویند. ( )

سوالات خانه خالی: جا های خالی جملات ذیل را با استفاده از کلمات داخل قوس (حرام، سنت، محمدی، فرض و گناه) تکمیل نمایید.

(18) نمره

سوال ۳- شرک بزرگترین ..... است.

سوال ۴- از نظر دین اسلام اسراف کردن..... می باشد.

سوال ۵- در نزدیک قیامت حضرت عیسی (ع) به زمین پایی‌ن می شود و مطابق شریعت ..... عمل می کند.

سوالات چند گزینه‌ای: جوابات درست سوالات ذیل را حلقه کنید. (36) نمره

سوال ۶- مکروه چند نوع است ؟ الف: ۲ ب: ۳ ج: ۴ د: ۵

سوال ۷- زکات دادن در مال زکات دهنده، سبب چه می شود ؟

الف: زیاد شدن مال ب: کم شدن مال ج: پاک شدن مال د: الف و ج درست است

سوال ۸- در مناسک حج، وقوف در عرفات چیست ؟ الف: رکن است ب: شرط است ج: واجب است د: سنت است

سوال ۹- قرآن کریم در کدام ماه به حضرت محمد (ص) نازل گردید؟

الف: ماه سوال ب: ماه رمضان ج: ماه محرم د: ماه ذوالحجه

سوال ۱۰- به رفتار و کردار رسول الله (ص) چه گفته می شود؟

الف: حدیث قولی ب: حدیث فعلی ج: حدیث تقریری د: الف و ج درست است

سوال ۱۱- قبولی اعمال بندگان نزد الله تعالی وابسته به کدام گزینه ذیل است؟

الف: خدمت جامعه ب: عقیده داشتن ج: جهاد کردن د: آموختن علم

وصل کردنی

سوال 12- کلمات ذیل را با مفاهیم مرتبط آنها وصل کنید. (8) نمره

1 - صفات تبتوی الف - شخصی را گویند که از جانب الله تعالی جهت رهنمائی انسانها فرستاده شده.

2- نبی

ب - عبارت از صفاتی است که نفی آنها از ذات الله تعالی لازم باشد.

3- صفات سلبی

ج - شخصی را گویند که از جانب الله ج فرستاده شده و دارای شریعت و کتاب جدید باشد.

4- رسول

د - عبارت از صفاتی است که نفی آنها از ذات الله تعالی لازم نمی باشد.

سوالات تشریحی (30) نمره

سوال ۱۳- حکم مباح و مستحب را از هم تشخیص کنید.

سوال ۱۴- حج خانه خداوند (ج) بر مسلمان عاقل، بالغ و توانمند چه حکم دارد؟

.....

.....

.....

.....

سوال ۱۵- روزه برای صحت چه فایده دارد؟ در دو سطر واضح کنید .

.....

سوالات مضمون تعلیم و تربیه اسلامی گروپ ب

سوالات صحیح و غلط: در مقابل گزینه درست حرف (ص) و در مقابل گزینه غلط حرف (ع) را بنویسید. (8) نمره

سوال ۱- قسم غموس سبب داخل شدن انسان به دوزخ می گردد. ( )
 سوال ۲- زن روزه دار اگر طفل به دنیا آورد روزه اش فاسد نمی شود. ( )
 سوالات خاتمه خالی: جا های خالی جملات ذیل را با استفاده از کلمات داخل قوس (اسلام، ایمان، فرض، فاسد) تکمیل نمایید. (18) نمره

سوال ۳- هر مسلمانی که توان رفتن به خانه خداوند (ج) را داشته باشد، حج بالایش ..... می گردد.

سوال ۴- حیاء شعبه ای از ..... است.

سوال ۵- در حالت فراموشی خوردن و نوشیدن روزه را ..... نمی کند.

سوالات چند گزینه ای: جواب درست را حلقه کنید. (36) نمره

سوال ۶- " تا وقتی مسلمان در مساعدت برادر مسلمانش باشد، خداوند متعال در کمک وی است، " سخن کیست؟

الف: الله (ج) ب: رسول الله (ص) ج: علماء د: شعراء

سوال ۷- اگر شخصی آنچه را قرآن کریم حلال دانسته، حرام بگوید و آنچه را قرآن کریم حرام دانسته، حلال بگوید، شریعت در مورد وی چه حکم نموده؟

الف: فاسق ب: منافق ج: مشرک د: کافر

سوال ۸- فرایض غسل عبارت است از:

الف: شستن دهن، بینی و تمام بدن

ب: شستن دهن، دست ها و پاها

ج: شستن دهن، بینی و روی

د: شستن دهن، روی و مسح سر

سوال ۹- کدام خلیفه، مسلمانان را به اداء نمودن بیعت رکعت نماز تراویح گردهم جمع نمود؟

الف: حضرت عثمان رضی الله عنه ب: حضرت علی رضی الله عنه

ج: حضرت ابوبکر رضی الله عنه د: حضرت عمر رضی الله عنه

سوال ۱۰- صلّه رحمی با خویشتاوندان باعث برکت در چه می شود؟

الف: فرزندان ب: رزق ج: عمر د: ب و ج درست است

سوال ۱۱- کدام یک از گزینه های ذیل در حج فرض نیست؟

الف: احرام ب: وقوف در عرفات ج: قربانی د: طواف زیارت

سوالات وصل کردنی:

سوال ۱۲- کلمات ذیل را با مفاهیم مرتبط آنها وصل کنید. (8) نمره

الف: به گفتار حضرت رسول الله (ص) گفته می شود. 1: حدیث فعلی

ب: حجی را گویند که حج و عمره هر دو به یک احرام ادا گردد. 2: حج افراد

ج: به کردار رسول الله (ص) گفته می شود. 3: حدیث قولی

د: به تقریر رسول الله (ص) گفته می شود. 4: حج قرآن

ه: حجی است که حاجی احرام را تنها برای ادای حج بسته باشد.

سوالات تشریحی (30) نمره

سوال ۱۳- مکروه تنزیهی را تعریف نمایی؟

.....
 .....

سوال ۱۴- گناه کبیره را توضیح دهید؟

.....
 .....

سوال ۱۵- سه نمونه از اعمال شرک را تحریر نمائید؟

.....
 .....